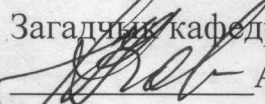

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя
Максіма Танка»

Гістарычны факультэт
Кафедра ўсеагульнай гісторыі і метадыкі выкладання гісторыі
Рэг. № Уц/н/262-21/2019

УЗГОДНЕНА

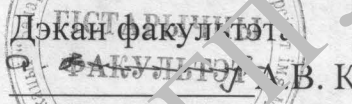
Загадчык кафедры

 А.А. Корзюк

«27» сакавіка 2019 г.

УЗГОДНЕНА

Дэкан факультэта

 В. Касовіч

«27» сакавіка 2019 г.

**ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБНАЙ
ДЫСЦЫПЛІНЕ**

Археалогія Беларусі

для спецыяльнасцяў

1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны

1-02 01 02 Гісторыя і сусветная мастацкая культура

1-02 01 03 Гісторыя і экскурсійна-краязнаўчая работа

Складальнік, кандыдат гістарычных навук, дацэнт Калечыц І.Л.

Разгледжана і зацверджана на паседжанні Савета БДПУ

«28» 03 2019 г., пратакол № 7.

2019 г.

ЗМЕСТ

1. Тлумачальная запіска
2. Тэарэтычны раздзел
  - 2.1. Тэмы лекцый па вучэбнай дысцыпліне “Археалогія Беларусі”
3. Практычны раздзел
  - 3.1. Паны семінарскіх заняткаў па вучэбнай дысцыпліне “Археалогія Беларусі”
4. Раздзел кантролю ведаў
  - 4.1. Тэсты
  - 4.2. Пытанні да экзамену па вучэбнай дысцыпліне “Археалогія Беларусі”
5. Дапаможны раздзел
  - 5.1. Вучэбная праграма дысцыпліны “Археалогія Беларусі” (з вучэбна-метадычнай картай)
6. Інфармацыйна-метадычная частка
  - 6.1. Літаратура

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Вучэбная дысцыпліна “Археалогія Беларусі” не толькі дае канкрэтныя ведаў ў галіне археалогіі, але і адыгрывае значную ролю ў фарміраванні гістарычнага мыслення, гуманістычнага светапогляду будучага спецыяліста-гісторыка. Выкладанне археалогіі мае практычнае значэнне ў сувязі з сучаснымі задачамі паляпшэння падрыхтоўкі высокакваліфікаваных спецыялістаў гістарычнага профілю.

Паняцце “археалогія” вядома з антычнага часу. Як самастойная па метадах даследавання навука яна існуе з XVIII ст., а як універсітэцкая дысцыпліна – з XIX ст. З 1954 г. археалогія выкладаецца ў педагагічных інстытутах (універсітэтах). Без даных археалогіі немагчыма зразумець гісторыю. У адрозненні ад гісторыі яна вывучае, у асноўным, крыніцы матэрыяльнага паходжання і дае магчымасці фізічна рэканструіраваць мінулае. Неацаніма роля археалогіі ў краязнаўчай і патрыятычна-выхаваўчай рабоце, таму што менавіта яна стварае магчымасці для вывучэння вытокаў пэўнага рэгіёна, этнаса, прывучае да беражлівых адносінаў да помнікаў культуры, да гістарычнага мінулага. Археалогія – гэта падмурак гістарычнай памяці, на якім фарміруюцца этнічная самаідэнтыфікацыя, нацыянальная годнасць. Усё гэта робіць неабходным і важным выкладанне археалогіі на гістарычных факультэтах вышэйшых устаноў педагагічнага профілю.

Мэтай дадзенага ВМК з’яўляецца фарміраванне ў студэнтаў трывалых ведаў пра археалогію як самастойную па метадах даследавання навуку, якая рэканструіруе гістарычнае мінулае, і пра археалагічную спадчыну Беларусі.

Задачы ВМК:

Дадзены ВМК прызваны забяспечыць рэалізацыю наступных функцый:

1. Раскрыць патрабаванні да зместу дысцыпліны, да адукацыйных вынікаў, да сродкаў іх дасягнення і ацэнкі.
2. Забяспечыць эфектыўнае засваенне студэнтамі вучэбнага матэрыялу, які ўваходзіць у вучэбную праграму дысцыпліны.
3. Аб’яднаць ў адзінае цэлае розныя дыдактычныя сродкі, падпарадкоўваючы іх мэтам навучання і выхавання.
4. Забяспечыць пераемнасць у выкладанні вучэбных дысцыплін.
5. Служыць сродкам кіравання самастойнай працай студэнтаў.

У тэарэтычнай частцы курса студэнты павінны атрымаць тэарэтычныя ведаў ў рабоце з археалагічным матэрыялам, умець выкарыстоўваць яго пры выкладанні курса ўсеагульнай і айчыннай гісторыі. А таксама ведаць помнікі археалогіі і археалагічныя культуры, археалагічную перыядызацыю і археалагічную спадчыну Беларусі.

Падчас семінарскіх заняткаў студэнты павінны навучыцца распазнаваць помнікі археалогіі па іх прыналежнасці, рэалізаваць навыкі

зняцця вокамернага плана і апісанне помніка археалогіі ў выніку самастойнага выяўлення такога помніка ў крязаўчай рабоце з вучнямі, чытаць стратыграфію культурных напластаванняў на помніках, дзе маюцца агаленні культурнага слою, даваць тлумачэнне асобным катэгорыям артэфактаў, выяўленых падчас палявой крязаўчай работы.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ

Канспекты лекцый па археалогіі Беларусі

Лекцыя 1. Паняцце археалогіі. Прадмет, задачы, метады.

Ключавыя паняцці: археалогія, рэчавыя крыніцы, пісьмовыя крыніцы, археалагічны помнік, культурны слой.

План лекцыі:

1. Прадмет і задачы археалогіі як навукі.
2. Паняцце археалогіі. Пісьмовыя і рэчавыя крыніцы.

1. Тэрмін “археалогія” ўпершыню быў ужыты Платонам у значэнні “гісторыя мінулых часоў”. Сучасная археалогія – гэта навук, якая вывучае гістарычнае мінулае чалавецтва па рэчавых крыніцах. Рэчавыя крыніцы – гэта прылады вытворчасці і матэрыяльныя блага, якія створаны з іх дапамогай: пабудовы, зброя, упрыгажэнні і г.д. і з’яўляюцца вынікам працоўнай дзейнасці чалавека. Рэчавыя крыніцы маюць асаблівае значэнне для дапісьмовага перыяда. Першыя пісьмовыя крыніцы таксама былі знойдзены ў выніку археалагічных даследаванняў. Высновы, якія базуюцца на вывучэнні рэчавых крыніц, з’яўляюцца вынікам навуковай рэканструкцыі. Спецыялісты-археалагі праводзяць раскопкі археалагічных помнікаў.

2. Археалагічныя помнікі – рэчавыя гістарычныя крыніцы, па якіх можна аднавіць мінулае чалавечага грамадства. Да ліку асноўных археалагічных помнікаў належаць стаянкі, градзішча, паселішча, старажытныя пабудовы, могільнікі, культавыя збудаванні, архітэктурныя помнікі і г.д. Археалогія мае вялікае значэнне не толькі для дапісьмовых эпох, але і для вывучэння старажытнасці і сярэднявекі, таму што значна дапаўняе комплекс гістарычных крыніц. Археалагічная культура – сукупнасць матэрыяльных помнікаў, якія належаць да адной тэрыторыі і часу і маюць агульныя рысы. Звычайна археалагічную культуру называюць па якой-небудзь характэрнай прыкмеце, па якой яна адрозніваецца ад іншых: па форме або арнаменту (культура лейкападобных кубкаў), абраду пахавання (катакомбная культура), мясцовасці, дзе былі знойдзены найбольш характэрныя помнікі (днепраданецкая культура).

Культурны слой – слой зямлі на месцы пражывання чалавека, які захоўвае рэшткі яго жыццядзейнасці. У залежнасці ад часу і інтэнсіўнасці пражывання культурны слой можа быць невялікі (ад некалькіх сантыметраў) або магутны (30-35 м). Культурны слой цягнецца ўглыб да мацерыка, які не нясе слядоў жыццядзейнасці чалавека. Археалогія карыстаецца шэрагам метадаў: стратыграфічным, тыпалагічным, дэндрахраналагічным, метадам радыёвугляроднага аналізу, палеабатанічным і інш. Археалогія цесна звязана з

такімі навукамі як гісторыя, этнаграфія, сацыялогія, шэрагам дапаможных гістарычных дысцыплін (сфрагістыкай, геральдыкай, эпиграфікай, нумізматыкай).

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. У чым адрозненне пісьмовых і рэчавых помнікаў?
2. Што такое археалагічная культура?
3. Чым адрозніваецца культурны слой ад мацерыка?
4. Для чаго праводзяцца археалагічныя раскопкі?
5. Пералічыце асноўныя метады археалогіі?
6. З якімі навукамі звязана археалогія?

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.
2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. - 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

Лекцыя 2. Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі ў кантэксце сусветных археалагічных даследаванняў

Ключавыя паняцці: гістарычнае грамадства, археалагічны экспанат, картаграфія.

План лекцыі:

1. Славутыя археалагічныя сусветы.
2. Археалагічныя даследаванні ў 20-30-я гг. XX ст.
3. Археалагічныя даследаванні другой паловы XX ст.

1. Упершыню тэрмін археалогія быў ужыты Платонам у 4 ст. да н.э., пры гэтым мелася на ўвазе навука аб старажытнасцях у самым шырокім сэнсе гэтага слова. У 18 ст. гэтым тэрмінам абазначалі гісторыю старажытнага мастацтва. Сучаснае паняцце археалогіі пачало складацца ў 19 ст.

Пачатак археалогіі прынята выводзіць ад вавілонскага цара Набаніда, які ў 6 ст. да н.э. праводзіў раскопкі з мэтай доказаў старажытнасці пабудовы. У Старажытным Рыме паэт Лукрэцый даў схему развіцця матэрыяльнай культуры ўжо ў 1 ст. да н.э.: каменны век змяняецца бронзавым, а бронзавы – жалезным. У Італіі ў эпоху Адраджэння ў 15-16 стст. Праводзіліся раскопкі з мэтай знаходкі антычных скульптур. З 18 ст. пачынаецца калекцыяніраванне археалагічных знаходак, да гэтага ж часу адносіцца і пачатак правядзення раскопак з навуковымі мэтамі. Асабліва трэба адзначыць раскопкі Пампеі і Геркуланума.

У першай палове 19 ст. у выніку археалагічных даследаванняў былі адкрыты старажытныя цывілізацыі Міжрэчча і Егіпта. У 1836 г. дацкім археолагам К. Томсенам была абаснавана гіпотэза аб перыядызацыі на

каменны, бронзавы і жалезны вякі. У 1865 г. англійскі археолаг і этнограф Дж. Леббок прапанаваў падзяліць каменны век на палеаліт і неаліт.

Вялікія археалагічныя адкрыцці былі зроблены ў 19 і 20 ст. у Міжземнамор'і і на Бліжнім Ўсходзе. Асабліва трэба адзначыць археалагічныя даследаванні Кноса, Троі, Вавілона, Нінэвіі і г.д.

2. Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі пачаліся ў другой палове 18 ст. У 19 ст. даследуюцца пераважна курганы. Пачатак археалагічных даследаванняў звязаны з прозвішчамі Т. Нарбута, З. Даленга-Хадакоўскага, Я. і К. Тышкевічаў, А. Кіркора, М. Кусцінскага. Значныя звесткі па археалогіі былі сабраны Е. Раманавым, які даследаваў больш тысячы помнікаў, склаў шэраг археалагічных карт і сцвярджаў, што тэрыторыя Беларусі была заселена ўжо з эпохі палеаліта.

У 1919 г. была створана першая дзяржаўная археалагічная ўстанова. У 1925 г. пры Інбелкульце была створана гісторыка-археалагічная камісія пад кіраўніцтвам А. Ляўданскага. У 20-30 гг. праводзілася выяўленне і даследаванне палеалітычных, мезалітычных і неалітычных помнікаў, таксама помнікаў бронзавага веку. У 30-я гады большая частка археолагаў была рэпрэсавана. У 1944 г. быў створаны сектар археалогіі Інстытута гісторыі АН БССР. У ходзе археалагічных даследаванняў было выяўлена каля 640 помнікаў каменнага і 670 помнікаў бронзавага вякоў на Палессі, у Пасожжы і Панямонні.

3.3 1960-х г. пачынаецца вывучэнне старажытных беларускіх гарадоў 9-13 ст.: выяўлены прыкметы, якія адрозніваюць горад ад сельскага паселішча, вызначаны дакладная лакалізацыя шэрагу гарадоў, тапаграфія, тыпалогія ўмацаванняў і планіроўкі, храналогія старажытнасцей, атрыманы дадзеныя пра гаспадарчае жыццё і матэрыяльную культуру, памеры гарадоў і абарончых збудаванняў, даследаваны гар. некропалі. Даследаваннем сярэдневяковых гарадоў займаліся В.Р.Тарасенка, Г.В.Штыхаў, Э.М.Загарульскі, П.Ф.Лысенка, В.М.Ляўко, А.Г.Звяруга, Ю.А.Заяц, А.А. Макушнікаў, І.А.Марзалюк, Л.У.Жалядзінскі, Т.С.Бубенька, Д.У.Дук. Значнымі дасягненнямі з'явіліся вывучэнне гарадзішча на р. Менка і стварэнне музея драўлянай забудовы 13 ст. "Бярэсце".

З сярэдзіны 1970-х г. пачынаецца даследаванне матэрыяльнай культуры гарадоў 14-18 ст., што адкрывае новы напрамак ў археалогіі Беларусі. З 2006 існуюць 3 аддзелы археалогіі: першабытнага грамадства, археалогіі сярэдневяковага перыяду, захавання і выкарыстання археалагічнай спадчыны, якія ўваходзяць у склад Цэнтра гісторыі даіндустрыяльнага грамадства Інстытута гісторыі НАН Беларусі. Усяго па Беларусі сабраны і ўведзены ў базу дадзеных звесткі пра 3 тыс. археал. аб'ектаў. Пры археалагічных аддзелах у Інстытуце гісторыі з 1993 г. працуе Палявы камітэт, які згодна з інструкцыяй

(зацверджана ў маі 2006 Прэзідыумам НАН Беларусі) аб палявых даследаваннях ажыццяўляе выдачу дазволаў на правядзенне археалагічных раскопак, каардынацыю даследаванняў на тэрыторыі Беларусі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Дзе і калі быў упершыню ўжыты тэрмін археалогія?
2. Кім і на якія вякі была ўпершыню падзелена старажытная гісторыя?
3. Назавіце найбольш значныя археалагічныя даследаванні 19 ст.?
4. Назавіце этапы развіцця беларускай археалагічнай навукі?

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.
2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
3. Левко О.Н. Введение в археологию : пособие / О.Н. Левко. – Могилев: Издат. центр МГУ, 2009. – 96 с.

Лекцыя 3. Палеаліт і мезаліт

Ключавыя паняцці: палеаліт, алдувайская, ашэльская і мустьерская эпохі, чопер, сфероід, клівер, рубіла, скрэбла, востраканечнік, нуклеус, рэтуш, мікраліты і макраліты.

План лекцыі:

1. Археалагічная перыядызацыя.
2. Палеаліт: стаянкі, каменныя вырабы.
3. Мезаліт: мезалітычныя прылады, асноўныя заняткі чалавека, стаянкі, мастацтва мезаліта.

1. Археалагічная гістарычная перыядызацыя першабытнай эпохі падзяляецца на некалькі вялікіх перыядаў – у адпаведнасці з матэрыялам, з якога вырабляліся прылады працы: каменны, бронзавы (бронзава-каменны) і жалезны век. Першабытная эпоха наогул мае характарыстыкі, агульныя для ўсіх перыядаў. Да іх належыць нізкі ўзровень развіцця вытворчых адносін і павольнае іх удасканаленне, нізкія тэмпы развіцця грамадства, калектыўны характар прысваення прыродных рэсурсаў і вынікаў вытворчасці, сацыяльная роўнасць людзей, ураўняльнае размеркаванне матэрыяльных даброт адсутнасць прыватнай уласнасці, эксплуатацыі, класаў і дзяржавы.

2. Палеаліт – старажытны каменны век, першая з двух асноўных эпох каменнага века. Супадае з вялікімі этапамі чацвертычнага гелагічнага перыяда: эаплейстацэнам і плейстацэнам. Людзі эпохі палеаліта карысталіся абабітымі каменнымі прыладамі, заімаўся паляваннем і збіральніцтвам. Пачатак палеаліта звыш 2 мільёнаў гадоў таму супадае са з'яўленнем архантрапаў *Homo habilis*. Канец палеаліта датуецца прыблізна 12-10 тыс. гадоў таму. Палеаліт

падзяляецца на ранні (ніжні) і позні (верхні). Потым пачынаецца мезаліт – сярэдні каменны век. У межах палеаліта вылучаюць наступныя археалагічныя эпохі: алдувайскую (дашэльскую), старажытна-ашэльскую (аббевільскую), сярэдне- і познеашэльскую, мусцёрскую культуру – час існавання неандэртальцаў. Пры пераходзе да позняга палеаліта ўзнік Homo sapiens.

3. Мезаліт – сярэдні каменны век. Пераход ад палеаліта да мезаліта супаў са зменай плейстацэна галацэнам, які характэрызуецца сучасным кліматам, раслінным і жывёльным светам. Часовыя рамкі мезаліта – 10-7 тыс. Гадоў таму. Для мезалітычных культур шмат якіх тэрыторый характэрны мікраліты – мініяцюрныя каменныя прылады. Ужываліся рубячыя прылады з каменя: тапары, цёсла, кіркі, а таксама прылады з косці і рога: наканечнікі дзідаў, гарпуны, рыбалоўныя кручкі і г.д. Распаўсюдзіліся лук і стрэлы, прылады для рыбалоўства і палявання. З’явіўся гліняны посуд. На мяжы палеаліта і мезаліта быў праручаны сабака, пачалося прыручэнне некаторых відаў жывёл. Асновай гаспадаркі былі паляванне, рыбалоўства, збіральніцтва.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Што ляжыць у аснове археалагічна-гістарычнай перыядызацыі?
2. Назавіце характэрныя прыкметы палеаліта?
3. Назавіце характэрныя прыкметы мезаліта?

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрэнт, 2013. – 238 с.
2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
4. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 4. Палеагеаграфічны нарыс. Першапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі. Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі

Ключавыя паняцці: мусцье, Юравічы і Бердыж, культура Лінгбі, свідэрская, сожская, яніславіцкая культуры.

План лекцыі:

1. Муравінскае міжледавікоўе. Паазерскае злядзяненне.
2. Мусцёрская эпоха на тэрыторыі Беларусі.
3. Першапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі.

4. Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.

1. Першыя людзі на тэрыторыю сучаснай Беларусі прыйшлі ў перыяд, калі на Еўропу то наступаў, то адыходзіў назад велізарны ледавік. Перыяд ледавіковага абледзянення называецца плейстацэн. Гэты перыяд супадае па часе з перыядам гістарычнай перыядызацыі – палеалітам. Археалагічная перыядызацыя першабытнай эпохі на Беларусі заснавана на вылучэнні асноўнага матэрыяла (сыравіны), з якога рабіліся прылады працы, і мае наступны выгляд:

Каменны век (100-3 тыс. год да н. э.): палеаліт (100-9 тыс. год да н. э.) – ранні (на Беларусі не было), сярэдні (100-35 тыс. год да н. э.), верхні ці позні (35-9 тыс. год да н. э.); мезаліт (9-5 тыс. год да н. э.), неаліт (5-3 тыс. год да н. э.)

Бронзавы век – 2-пачатак 1 тыс. да н. э.

Жалезны век – пачатак 1 тысячагоддзя да нашай эры-VI стагоддзе нашай эры.

2. На Беларусі першабытныя людзі з'явіліся ў перыяд палеаліту, прыкладна 100-40 тыс. г. да н.э. Першыя каменныя прылады працы знойдзены каля сучасных вёсак Абідавічы, Свяціловічы, Клеявічы на поўдні Беларусі Жыхары Беларусі на той час неандэртальцы. Асноўнымі заняткамі неандэртальцаў былі паляванне на буйных жывёл – мамантаў і шарсцістага насарога, збіральніцтва і рыбалоўства. Яны будавалі жытлы і здабывалі агонь. Праз некаторы час пачалося чарговае наступленне ледавіка і першабытныя людзі адышлі ў больш сярэдняльныя паўднёвыя раёны.

3. Паўторнае засяленне Беларусі краманьёнцамі адбылося каля 30-25 тыс. г. да н.э., калі ледавік адступіў на поўнач (пачаўся перыяд позняга ці верхняга палеаліту). Першыя паселішчы, знойдзеныя археолагамі, - стаянкі Юравічы (каля 26 тыс. гадоў) і Бердыж (каля 23 тыс. гадоў).

Існавалі каля 100 відаў прылад працы, якія рабіліся з костак жывёл, дрэва, каменя (скрэблы, праколкі, рубілы, наканечнікі дзідаў). Камяні апрацоўвалі з дапамогай наступнай тэхналагічнай аперацыі: ад прызматычнага ядра адціскаліся пласціны дакладнай формы, якія потым дапрацоўвалі праз адцісканне маленькіх лускавінак па краях пласцін. Асноўным заняткам жыхароў стаянак Бердыж і Юравічы, а таксама падобных ім было *паляванне* на буйных жывёл – мамантаў, шарсцістых насарогаў, паўночных аленяў і пясцоў, а таксама збіральніцтва і рыбалоўства. Узнікаюць зачаткі рэлігійных вераванняў у выглядзе татэмізму.

4. У мезаліце клімат нагадваў сучасны. Адбылося змяненне расліннага і жывёльнага свету. Уся тэрыторыя Беларусі засяляецца да канца гэтага перыяду. Але паселішча яшчэ даволі рэдкія, яны месцяцца на берагах рэк,дзе

знаходзяцца радовішча крэменю. У мезаліце прыручаецца сабака, такія прылады, як лук і стрэлы палягчаюць паляванне. Адбываецца росквіт рыбалоўства і збіральніцтва. З'яўляецца родавая абшчына. Распаўсюджваюцца мікралітычныя прылады працы, якія найбольш распаўсюджаны на захадзе і ўсходзе сучаснай Беларусі. Вылучаецца існаванне на захадзе свідэрскай культуры, якая характэрызуецца наканечнікамі ў выглядзе ліста і сожскай культурай на ўсходзе, якая мела наканечнікі ў выглядзе маленькіх кароткіх каменных адшчэпаў. Такім чынам, у перыяд мезаліту на беларускіх землях з'явілася пастаяннае аселае насельніцтва, атрымала росквіт прысвайваючая гаспадарка, замацаваўся родавы лад грамадства.

1. Пытанні па матэрыялу лекцыі:

2. Які выгляд мае археалагічная перыядызацыя Беларусі?
3. Якія адметнасці мае палеаліт на Беларусі?
4. Якія адметнасці мае мезаліт на Беларусі?

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дэмаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.
2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (гал.ў. рэд. І інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
4. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (гал.ў. рэд. І інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 5. Неаліт. Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі

Ключавыя паняцці: неаліт, кераміка, Днепра-данецкая культура, Нёманская культура, Верхнедняпроўская культура, Нарвенская культура, культуры тыпавай грабенчата-ямкавай керамікі, культуры лейкападобных кубкаў і шарападобных амфар.

План лекцыі:

1. Неаліт: неалітычныя паселішчы, прылады працы і асноўныя заняткі чалавека. Стаянкі і жыллы. Кераміка.
2. Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.

1. Неаліт – новы каменны век, эпоха позняга каменнага века. Характэрызуецца выкарыстаннем крамянёвых, касцяных і каменных прылад, распаўсюджваннем глінянага посуду. З'яўляецца прысвойваючая гаспадарка. Асноўныя заняткі насельніцтва – земляробства, жывёлагадоўля, паляванне і рыбалоўства. У выніку адбываюцца кардынальныя змены ў

жыцці чалавецтва, якія праяўляюцца ў развіцці аселасці і росце насельніцтва. Гэтыя змены атрымалі назву “неалітычнай рэвалюцыі”.

2. На тэрыторыі Беларусі таксама вырасла колькасць насельніцтва. На гэты час вядома каля 600 стаянак (галоўным чынам на берагах рэк і азёраў), што дае падставы вызначыць яго памеры ў 5-6 тысяч чалавек. Насельніцтва належала да чатырох галоўных этнічных суполак: культуры грабеньчата-накольнай керамікі (ці днепра-данецкай), верхнедняпроўскай, нёманскай і нарвенскай археалагічных культур.

Асноўнымі заняткамі былі паляванне, рыбалоўства і збіральніцтва. З’явілася першабытнае ткацтва з ужываннем вертыкальнага ткацкага станка. У апрацоўцы каменя прымянялася шліфаванне, паліраванне і свідраванне. На поўдні Беларусі з’явілася матычнае земляробства. На тэрыторыі Беларусі ў гэты час з’явіліся Краснасельскія крэменездабываючыя шахты. Археологі знайшлі больш за 1000 шахт глыбінёй да 8 метраў. Асноўны дасягненні гэтага часу: пераход ад прысвойваючай гаспадаркі да вытворчай, ўключэнне беларускіх земляў ў міжрэгіянальны абмен таварам, з’яўленне зачаткі рамёстваў – выраб керамічнага посуду і тканіны.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія прыкметы характэрны для эпохі неаліта?
2. Што характэрна для эпохі неаліту на тэрыторыі Беларусі?
3. Што такое неалітычная рэвалюцыя?

Літаратура:

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
2. Археологія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археологія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 6. Бронзавы век. Культуры бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі.

Ключавыя паняцці: энеаліт, Трыпольская культура, Сярэднедняпроўская культура, культура палескай шнуравой керамікі, Паўночна-беларуская культура, Тшчцінецкая культура, культура сярэдняй і позняй бронзы Паазер’я.

План лекцыі:

1. Бронзавы век: прылады працы, заняткі, жыллы, кераміка.
2. Культуры бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі: Трыпольская культура, Сярэднедняпроўская культура, культура палескай шнуравой

керамікі, Паўночна-беларуская культура, Тшцінецкая культура, культура сярэдняй і позняй бронзы Паазер'я.

1.Энеаліт – (ад лац. *asneus* — медны и грэч. *líthos* — камень), халкаліт, медна-каменны век – эпоха пераходу ад каменнага веку да бронзавага. Найстаражытнейшыя медныя прадметы і кавалкі руды знойдзены на раннеземляробчых пасяленнях Пярэдняй Азіі (8-5 тыс. гадоў да н.э.).

2.Бронзавы век на тэрыторыі Беларусі датуецца 2 – пачаткам 1 тыс.да н.э. У гэты час з'явіліся першыя першыя вырабы з металаў. Сваіх радовішчаў медзі на Беларусі няма, таму медных і бронзавых прылад працы няшмат, у асноўным гэта ўпрыгожванні: бранзалеты, фібулы, кольцы. Медзь трапляла на тэрыторыю Беларусі з Каўказа, Карпат ў абмен на бурштын і вырабы з бурштыну, якія насельніцтва старажытнай Беларусі атрымлівала з Прыбалтыкі ў абмен на крэмневыя прылады працы. Працягвалі выкарыстоўвацца каменныя прылады працы. Таму ў дачыненні да Беларусі больш падыходзіць назва перыяду энеаліт (медна-каменны век). У гэты час здабыча і апрацоўка крэмню ў Краснасельскіх шахтах дасягнула вялікіх памераў. З'явілася струменчатая рэтуш (нанясенне насечак крыж накрыж) - новы прыём, які яшчэ больш удасканаліў каменныя сякеры і іншыя рэжучыя прылады. Адбываецца пераход да земляробства, якое паступова становіцца галоўнай галіной гаспадаркі. У гэты час існуе ляднае ці падсечна-агнявое земляробства. Замест аднакамерных жылых пабудоў (паўземлянак ці наземных жылляў) зараз будуецца двухкамерныя жыллы. У гэты час на Беларусі з'яўляецца новае насельніцтва – індаеўрапейцы. Па ступені гаспадарчага і грамадскага развіцця яны апераджалі аўтахтоннае насельніцтва.

Новыя вытворчыя формы гаспадаркі ставілі мужчыну на першае месца ў сацыяльнай іерархіі першабытнага грамадства. Адбываецца станаўленне патрыярхату. З'явіліся касмаганічныя рэлігійныя ўяўленні, г.зн прадстаўленні аб тым, як утварылася наваколле. На першы план выходзіць культ продкаў.

У гэты час на Беларусі існуюць культуры шнуравой керамікі, назва якой паходзіць ад адметнага ўпрыгожвання керамікі, а таксама тшцінецкая культура, адметнасцю якой з'яўляецца цюльпанападобная кераміка.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Выкарыстанне якіх матэрыялаў дало назву энеаліту?
2. Чым адметны бронзавы век на Беларусі?
3. Якія змяненні адбыліся ў жыцці тагачаснага насельніцтва?

Літаратура:

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 7. Жалезны век.

Ключавыя паняцці: жалезная руда, крыца, домніца.

План лекцыі:

1. Жалезны век: прынцыпы прыгатавання жалезнай руды. Крыца. Домніца.
2. Культура Урарту. Скіфы і сарматы. Антычныя дзяржавы Паўночнага Прычарнамор'я.

1. Жалезны век – эпоха ў першабытнай і раннекласавай гісторыі чалавецтва, яка характэрызуецца распаўсюджаннем металургіі жалеза і жалезных прылад. Перыяд першапачатковага распаўсюджвання жалезнай індустрыі перажылі ўсе краіны ў розны час. У параўнанні з каменным і бронзавым векам ён вельмі кароткі. Яго межы ад 9-7 стст. да н.э. і да часу ўзнікнення класавога грамадства і дзяржавы. У адрозненні ад рэдкіх радовішчаў медзі, нізкакасных жалезных руд сустракаюцца паўсюль.

Жалеза атрымлівалі з дапамогай сырадутага працэса, які складаўся з аднаўлення жалезнай руды пры тэмпературы 900-1350°C у спецыяльных печах-горнах з дапамогай удвая павялічанага паветра кузнечнымі мяхамі праз сопла. На дне печы атрымлівалася крыца – камяк порыстага жалеза вагой 1-5 кг, якую неабходна было працаваць для выдалення з яе шлака.

Больш высокія механічныя якасці жалеза забяспечылі пераважнае выкарыстанне прылад з жалеза і выцясненне прылад з бронзы і каменя. Адбылося гэта не адразу. У Еўропе толькі ў другой палове 1 тыс. да н.э. жалеза стала аддырваць істотную ролю для вытворчасці зброі і прылад працы. Адбыўся тэхнічны пераварот: паляпшэнне апрацоўкі зямлі, паскарэнне развіцця рамяства, удасканаленне апрацоўкі дрэва, што прывяло да перамен у жыцці грамадства, а менавіта, да распаду першабытнаабшчыннага ладу, войнаў. У шматлікіх плямёнаў назіраецца расслойванне грамадства і праўленне ў выглядзе ваеннай дэмакратыі.

2. У гэты час у стэпах Паўночнага Прычарнамор'я ў 7 ст. да н.э. – першых вяках н.э. існуюць плямены скіфаў, якія стварылі найбольш развітую культуру ранняга жалезнага веку. Жалезныя вырабы былі знойдзены ў вялікай колькасці на паселішчах і ў курганах скіфскага часу. Прыкметы металургічнай вытворчасці знойдзены пры раскопках шэрагу скіфскіх гарадзішчаў. Наступны

перыяд прадстаўлены сарматскай культурай. Адначасова з сарматамі, у заходніх раёнах паўночнага Прычарнамор'я, Верхняга і Сярэдняга Прыдняпроўя і Прыднястроўя былі распаўсюджаны зарубінецкая, чарняхоўская і іншыя культуры.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце часовыя межы жалезнага веку?
2. Пералічыце асноўныя этапы атрымання жалеза сырадутным спосабам?
3. Якія перамены ў гаспадарцы і грамадстве адбываюцца ў жалезным веку?

Літаратура:

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 8. Жалезны век на тэрыторыі Беларусі

Ключавыя паняцці: міаградская і паморская культуры, культура штрыхаванай керамікі, Дняпра-дзвінская культура, зарубінецкая культура, Кіеўская і вельбарская культуры, помнікі тыпу Прагі-Корчак і Лукі-Райкавецкай культуры, калочынская культура, банцараўская культура, культуры ранніх доўгіх курганаў і ўсходнелітоўскіх курганаў.

План лекцыі:

1. Жалезны век на тэрыторыі Беларусі: міаградская і паморская культуры. Культура штрыхаванай керамікі. Дняпра-дзвінская культура. Зарубінецкая культура. Кіеўская і вельбарская культуры.
2. Культуры ранняга сярэднявек'я: помнікі тыпу Прагі-Корчак і Лукі-Райкавецкай, калочынская, банцараўская, культуры ранніх доўгіх курганаў і ўсходнелітоўскіх курганаў.

1. Жалезны век на тэрыторыі Беларусі датуецца прамежкам ад 7-6 ст. да н.э. да 6-7 ст. н.э. У гэты час адбывецца пачатак здабычы і апрацоўкі жалеза. Яго выплаўлялі ў невялікіх паўкруглых гліняных пячах-домніцах з лугавой ці балотнай руды, якая досыць шырока распаўсюджана на Беларусі. Руду выплаўлялі сырадутным спосабам. Сутнасць яго ў тым, што ў домніцу загрузалі драўляны вугаль і руду, печку замазвалі глінай, але заставаліся невялікія адтуліны, праз якія з дапамогай трубак-соплаў і мяхоў нагняталася паветра. Атрымлівалася жалезістая маса – крыца, якая мела вялікую колькасць

дамешкаў і патрабавала наступнай апрацоўкі апрацоўкі. Нягледзячы на тое, што спачатку якасць жалеза была даволі нізкай, з'яўленне жалезных прылад працы зрабіла вялікі тэхнічны пераварот. Гэта адлюстравалася ў тым, што значна ўзрасла роля земляробства і жывёлагадоўлі, а роля збіральніцтва, палявання і рыбалоўства знізілася. Пачынаюць інтэнсіўна развівацца заняткі, якія потым будуць вылучацца ў рамёствы: апрацоўка косці і дрэва, прадзіва, ткацтва, пляценне, ганчарства. У параўнанні з папярэднімі гістарычнымі перыядамі, людзі сталі атрымліваць больш прадукцыі на аднаго чалавека, што прывяло да значных запасаў і накаплення прадукцыі.

Супярэчнасці паміж родамі прывялі да ваенных канфліктаў, асноўнымі матывамі якіх былі захоп як мага больш матэрыяльных каштоўнасцяў і рабоў. Да таго ж палепшылася якасць зброі. З'явілася дамашняе ці патрыярхальнае рабства. у жалезным веку існуе патрыярхальны род, дзе знаходжанне вялося па бацьку і нашчадкі-мужчыны заставаліся ў родзе.

У гэты час тып паселішчаў змяняецца. З'яўляюцца гарадзішчы – населеныя пункты, размешчаныя ў спрыяльнай для абароны мясцовасці, умацаваныя валамі і драўляным частаколом, якія выкрыстоўваліся ў выпадку ваеннай пагрозы. Адначасова з імі існавалі неўмацаваныя селішчы. Назіраецца большая разнастайнасць гаспадарчых пабудоў: жыллы, гаспадарчы збудаванні.

2. У раннім жалезным веку на тэрыторыі Беларусі пражывае некалькі археалагічных культур. Іх аб'ядноўвала агульная тэрыторыя, асаблівасці пабудовы жыллаў і тыпаў пасяленняў, падобнасць пахавальных абрадаў, а таксама асаблівасці вытворчасці керамікі і прылад працы.

Мілаградская культура была распаўсюджана на поўдні Беларусі (тэрыторыя Палесся). Адрэчэнне гэтай культуры былі гліняныя фігуркі жывёл, якія, магчыма, мелі калібравае прызначэнне. Пазней (з 3 ст. да н.э.) гэтую тэрыторыю засялілі плямёны зарубінецкай культуры. Археалагічныя знаходкі на тэрыторыі пражывання гэтай культуры гавораць аб сувязях са скіфамі, кельтамі, грэчаскімі гарадамі Прычарнамор'я.

У Цэнтральнай Беларусі пражывалі плямёны культуры штрыхаванай керамікі, якія выраблялі вастрарэбныя гаршкі са штрыхаванай паверхняй і будавалі асобныя жыллы для з ачагом у цэнтры пабудовы.

На поўначы Беларусі жылі плямёны днепра-дзвінскай археалагічнай культуры, для якіх характэрныя гладкасценныя слоікападобныя пасудзіны

У 5-7 стст. н.э. на поўдні Беларусі з'явіліся археалагічныя культуры, якія маюць славянскія прыкметы: калочынская, пражская, у цэнтры Беларусі – банцараўская. Галоўныя славянскія прыкметы – тып жылля (паўзямлянка з вогнішчам у дальнім вугле), простая карычневая кераміка без арнаменту,

трупаспаленне і пахаванне ў паўсферычных курганах. Мясцовае (аўтахтоннае) насельніцтва было асімілявана.

У гэты час існуе ворнае земляробства і новая прылада – саха з жалезным наканечнікам. Родавая абшчына паступова саступіла месца суседскай сельскай абшчыне, у аснове якой ляжалі тэрытарыяльныя і эканамічныя сувязі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Пералічыце асноўныя этапы атрымання жалеза ў печах-домніцах?
2. Назавіце адметныя рысы жалезнага веку на Беларусі?
3. Пералічыце характэрныя рысы археалагічных культур жалезнага века на тэрыторыі Беларусі?

Літаратура:

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 9. Усходнеславянскія саюзы плямёнаў на тэрыторыі Беларусі па археалагічных даных

Ключавыя паняцці: саюз плямёнаў, крывічы, дрыгавічы, радзімічы.

План лекцыі:

1. Усходнеславянскія саюзы плямёнаў на тэрыторыі Беларусі па археалагічных даных.

2. Полцкія крывічы. Дрыгавічы. Радзімічы. Насельніцтва Панямоння.

1. У выніку асіміляцыі славянаў і балтаў да IX ст. на тэрыторыі Ўсходняй Еўропы ўтварылася 15 этнічных славянскіх аб'яднанняў.

Па археалагічных даных на тэрыторыі Беларусі пражывала 3 з іх: дрыгавічы, радзімічы і крывічы. Звесткі аб гэтых плямёнах ёсць у “Аповесці мінулых гадоў”. З-за вялікай сціпласці пісьмовых крыніц, асноўнымі звесткамі пра гэтыя плямёны з'яўляюцца археалагічныя даныя.

Крывічы – адзін з буйнейшых саюзаў усходне-славянскіх плямен, які склаўся ў VI-X стст. у вярхоўях Заходняй Дзвіны, Дняпра і Волгі і склаліся ў выніку асіміляцыі славянамі мясцовага балцкага насельніцтва. Асноўныя заняткі – жывёлагадоўля, земляробства, рамяство. Арэал рассялення крывічоў вылучаецца па скроневых кольцах – жаночых упрыгажэннях. У крывічоў яны мелі выгляд драцяных кольцаў. Разам са славянскімі элементамі, упрыгажэнні крывічоў мелі шэраг балцкіх элементаў. Вызначальнай рысай рассялення крывічаў з'яўляюцца доўгія курганы – валападобныя земляныя насыпы.

Пахаванні рабіліся па абраду трупаспалення. Сярод крывіцкіх артэфактаў можна пералічыць шклянныя пацеркі, нажы, наканечнікі дзідаў, кераміка, зробленая на ганчарным крузе.

2. Дрыгавічы – племянны саюз, які пражываў на поўдні сучаснай тэрыторыі Беларусі (па рацэ Прыпяць да Дняпра). Этнавызначальнымі прадметамі крывічоў лічацца скроневыя кольца з буйназарністымі металічнымі пацэркамі. Асноўныя помнікі, па якіх вядзецца археалагічнае даследаванне – курганныя могільнікі, якія звычайна распалагаюцца групамі. Пахавальны абрад да прыняцця хрысціянства выконваўся па спосабу крэмацыі. Пахавальны інвентар бедны або ўвогуле адсутнічае. Мужчынскія пахаванні бядней за жаночыя. частая знаходка ў курганах – кругавыя гаршкі. Сельскія пасяленні дрыгавічоў групуваліся вакол гарадзішчаў. Дрыгавічы мелі гандлёвыя сувязі з Валынню, Сярэднім Падняпроўем, Паўночным Прычарнамор'ем, Прыбалтыкай.

Радзімічы – усходнеславянскі племянны саюз, які пражываў па цячэнні ракі Сож. Арэал пражывання радзімічаў злучаецца па этнавызначальнай прыкмеце – жаночых упрыгажэннях – сярэпярмевых скроневых кольцах. На тэрыторыі пражывання радзімічаў знойдзена даволі мала курганоў з пахаваннямі па абраду трупаспалення на месцы, але не на гарызонце, а на так званай падсыпцы. У большасці пахаванняў няма інвентару. З упрыгажэнняў часта сустракаюцца шыйныя грыўні. Культура радзімічаў мае больш балцкіх рысаў у параўнанні з крывічамі і дрыгавічамі.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце характэрныя рысы, па якіх можна вызначыць пражыванне крывічоў?
2. Назавіце характэрныя рысы, па якіх можна вызначыць пражыванне радзімічаў?
3. Назавіце характэрныя рысы, па якіх можна вызначыць пражыванне дрыгавічоў.

Літаратура:

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
2. Археология Беларуси: Энциклопедия : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энциклопедия, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археология Беларуси: Энциклопедия : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энциклопедия, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 10. Сярэдневяковая вёска і гарады X-XIII стст. па археалагічных даных

Ключавыя паняцці: дзяцінец, пасад, гарадзішча.

План лекцыі:

1. Сярэдневяковая вёска: земляробства, жывёлагадоўля, промыслы і рамёства.
2. Гарады X-XIII стст. Паводле археалагічных звестак.
3. Гарады паўночнай і цэнтральнай Беларусі, паўднёвай Беларусі, беларускага Панямоння і ўсходняй Беларусі.

1. Узнікненне гарадоў звязана з аддзялення рамяства ад земляробства. Гарады ўнікаюць у найбольш густазаселеных і развітых раёнах, на месцах перасячэння гандлёвых шляхоў. Гарады маглі ўтварацца на месцы ўмацаваных паселішчаў, феадальных замкаў, былых гарадзішчах жалезнага веку. Цэнтрам горада звычайна быў умацаваны дзяцінец, вакол якога размяшчаўся ўмацаваны вакольны горад і пасады. Нярэдка было будаўніцтва каменных храмаў. Абарончая сістэма гарадоў спалучала прыродны ландшафт (стромкі схіл ракі, балоцістую мясцовасць) і штучныя ўмацаванні (валы, рвы).

Дзяцінец – цэнтральная частка горада, якая ўмацавана тынам, рвамі і валамі. Плошча дзяцінца можа дасягаць ад 1 да 7 га. Гэта быў своеасаблівы цэнтр горада, дзе пражываў князь, былі размешчаны адміністрацыйныя і культывыя пабудовы. Тэрмін “дзяцінец” сустракаецца ў летапісах з 11 па 14 ст. Размяшчаўся найчасцей за ўсё на сугоках рэк.

Пасад – гэта прыгарад або прадмесце, дзе змяшчалася гандлёва-рамесніцкая частка насельніцтва. Умацаваная частка пасада – вакольны горад – перавышаў плошчу дзяцінца ў 1,5-3 разы. Звычайна пасад размяшчаўся вакол дзяцінца на нізкім беразе ракі.

Планіроўка гарадоў уключала ў сябе мураваныя храмы, вежы-данжоны. Вуліцы адыходзілі па радыяльна-кальцавой і радыяльна-веернай сістэме. Іх шырыня дасягала ад 2 да 5 м. абабал вуліцы, замошчанай бяргвеннем, знаходзіліся жылыя пабудовы. Двары гараджан мелі плошчу каля 200 кв.м. Яны былі агароджаны. На тэрыторыі двароў размяшчаліся жылыя пабудовы, даўжыня сцен якіх складала 3-5 м, гаспадарчыя збудаванні (хлявы), майстэрні.

Важнай крыніцай, якая сведчыць пра існаванне гарадоў на тэрыторыі сярэдневяковай Беларусі з’яўляецца “Аповесць мінулых гадоў”, дзе за перыяд з 9 па 13 ст. называюцца 35 гарадоў. Большасць летапісных населеных пунктаў лакалізавана з дапамогай археалагічных даследаванняў. Лакалізацыя некаторых (Одрск, Галацічаск) з’яўляецца спрэчнай.

2. Археалагічныя даследаванні даюць магчымасць вылучыць некалькі напрамкаў утварэння гарадоў. Першы з іх – гандлёва-рамесны, калі горад ўнікаў на месцы адкрытых гандлёва-рамесных паселішчаў, якія знаходзіліся на

водных шляхах і звязвалі паміж сабой аддаленыя рэгіёны. Прыкладам такога цэнтра можа быць Гарадзішча, размешчанае на 12 км на паўночны ўсход ад Пінска. Другі – абшчынна-феадальны, калі гарады ўтвараліся на аснове племянных цэнтраў, як, напрыклад, племянны цэнтр радзімічаў – Гомель. Трэці – феадальны, звязан з дзейнасцю княжацкай адміністрацыі, скіраванай на стварэнне гарадоў як цэнтраў княжацкай улады. Шэраг паселішчаў пераўтвараецца ў памежныя гарады-крэпасці, што звязана з пашырэннем і замацаваннем межаў княстваў.

3. Пасля аддзялення рамяства ад сельскай гаспадаркі і ўтварэння гарадоў, вескі становяцца спецыфічнымі паселішчамі, якія супрацьпастаўляюцца астатнім населеным пунктам. Памеры і форма вёсак былі разнастайныя, але пераважалі невялікія і сярэднія вёскі да 3 га з бессітэмнай забудовай. Замест паўзямлянак пачынаюць будаваць наземныя хаты. На другім этапе развіцця вёсак з 11 да 13 ст. іх колькасць павялічваецца ў два разы, часцей трапляюцца вёскі з лінейнай забудовай. Пашыраецца папарнае земляробства і карыстанне плугам, рамяство, апрацоўка метала і ювелірная справа. З 13 ст. хрысціянства выцясняе язычніцтва ў вёсках.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце складаючыя часткі сярэднявечага горада?
2. Пералічыце асноўныя шляхі ўтварэння гарадоў?
3. У чым заключаюцца асноўныя адрозненні горада і вёскі?

Літаратура:

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.

Лекцыя 11. Эканамічнае развіццё і культура гарадоў X-XIII стст. на тэрыторыі Беларусі

Ключавыя паняцці: масавыя жыллы, гандаль, пісьменства, мураванае дойлідства.

План лекцыі:

1. Эканамічнае развіццё гарадоў на тэрыторыі Беларусі ў X-XIII стст.
2. Культура гарадоў X-XIII стст.: пісьменства, мураванае дойлідства, помнікі выяўленчага мастацтва.

1. Па выніках археалагічных даследаванняў былі зроблены высновы аб развіцці рамяства ў сярэдневяковых гарадах на тэрыторыі Беларусі. Гаспадарчая дзейнасць мела комплексны характар, спалучаліся заняткі рамяством, гандлем, помысламі. З асноўныя рамёстваў, якія існавалі ў гэты час можна вылучыць кавальства. Сыравіна паступала з сельскай мясцовасці ў выглядзе крыц. Сярэдневяковыя кавалі валодалі наступнымі аперацыямі: атрыманнем сталі і зварваннем яе з жалезам, пайкай на меднай аснове, пакрыццё вырабаў каляровымі металамі. Яны выраблялі зброю, інструменты, сельскагаспадарчыя прылады, рэчы хатняга ўжытку. Слясарнае майстэрства адлюстравана ў вырабу замкоў і ключоў, што патрабавала каля паўсотні аперацый.

Аб развіцці ювелірнай справы сведчаць знаходкі тытляў і льячак, ліцейных формачак, ювелірных прыстасаванняў. Выраблялася шмат упрыгажэнняў як з таных каляровых металаў (медзі, бронзы, латуні, волава, білона), так і з золата і серабра. Вядзецца апрацоўка бурштыну. Вырабляліся ўпрыгажэнні, прадметы культуры. Распаўсюджана было таксама ганчарства, вытворчасць плінфы. Апрацоўка дрэва займала значнае месца. Гэта выраб бандарнага і сталовага посуду, дэталей механізмаў, транспартных сродкаў. Выкарыстоўваўся такарны станок. Развіта была касцярэзная вытворчасць. У якасці сыравіны выкарыстоўваліся косткі дзікай і свойскай жывёлы. Сярод вырабаў можна назваць грабяні, футаралы, тронкі нажоў, шахматныя фігуры, нагрудныя абразкі. Былі добра развіты апрацоўка каменю і апрацоўка скуры, прадзіві і ткацтва.

Шырокі гандлёвы абмен адбываўся па некалькім напрамкам. Па-першае, гэта гандаль з Кіевам адкуль паступалі шклянныя ўпрыгожанні (пацеркі, пярсцёнкі). З Візантыі прывозіўся шклянны посуд, тканіны, з Каўказа – самшыт для вытворчасці грабянёў, з Паўночнага Прычарнамор'я – віно і алей. З Ноўгарада, Прыбалтыкі і праз Польшчу прывозіліся зброя, посуд з каляровых металаў, ювелірныя вырабы. З беларускіх земляў экспарціраваліся футры, мёд, воск, смала, лён, замкі, вырабы са срэбра.

У грашовым абарачэнні ў 9-10 ст. былі арабскія дырхемы, у 11 ст. – сярэбраныя дэнарыі, грошы візантыйскага паходжання, а таксама сярэбранікі і златнікі кіеўскай чаканкі. У якасці вялікіх разліковых адзінак выкарыстоўваліся сярэбраныя зліткі – грыўні: наўгародскія, кіеўскія і літоўскія (ізрой).

2. У гарадах вялося летапісанне. Пісьменнымі былі княжацкая вярхушка, духавенства, рамеснікі, аб чым сведчаць эпіграфічныя помнікі, большасць якіх была знойдзена ў час археалагічных даследаванняў.

У гэты час на землях Беларусі існуе культывае дойлідства. Найбольш адметнымі храмамі сярэдневякоўя з'яўляюцца полацкая Сафія, полацкая Спаса-Праабражэнская царква, гродзенская Каложская царква.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Якія рамёствы былі распаўсюджаны ў сярэдневяковых гарадах Беларусі?
2. Назавіце асноўныя адзінкі імпарту і экспарту ў перыяд сярэдневякоўя?
3. Якія помнікі кultaвага дойлідства сярэдневякоўя на беларускіх землях вы ведаеце?
4. Назавіце найбольш вядомыя помнікі пісьменства гэтага часу на тэрыторыі Беларусі?

Літаратура:

1. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.
3. Дук Д.У. Археалогія: вучэбна-метадычны комплекс / Д.У. Дук. – Наваполацк: ПДУ, 2009. – 153 с.
4. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

Лекцыя 12. Помнікі XIV–XVIII стст.

Ключавыя паняцці: мястэчка, сельскае паселішча, замак, грамадзянскае дойлідства, могільнік.

План лекцыі:

1. Гарады: функцыянальнае прызначэнне, тыпалогія. Тэрытарыяльна-планіровачнае развіццё гарадоў: масавае жыллё і гаспадарчыя пабудовы, камунальныя пабудовы.
2. Мястэчкі: агульная характарыстыка і тыпы планіроўкі. Паняцце “замак”, тыпы замкаў.
3. Сельскія паселішчы і неўмацаваныя феадальныя сядзібы.
4. Манументальнае дойлідства: абароннае і кultaвае. Помнікі грамадзянскага дойлідства.
5. Могільнікі: агульная характарыстыка і тыпалогія пахаванняў. Познесярэдневяковыя паганскія свяцілішчы і кultaвыя аб’екты.

У гэты час на тэрыторыі Беларусі назіраецца працэс урбанізацыі. Колькасць гарадскіх пасяленняў к 16 ст. павялічваецца да 530. У большасці гарадоў фарміраваліся два цэнтры забудовы: замак феадала і гандлёвая плошча з крамамі. У гарадах з магдэбурскім правам на плошчы знаходзілася ратуша.

Месцам называўся вакольны горад ці пасадакае паселішча. Жыхары, адпаведна, называліся мяшчанами. З ростам рамяства і гандлю пасады пашырыліся, сталі больш упарадкаванымі, вуліцы брукаваліся. Сістэма забудовы гарадоў была радыяльная ці радыяльна-веерная. З цягам часу павялічвалася разнастайнасць забудовы. Гарады былі добра ўмацаваны і адыгрывалі значную ролю ў палітыцы буйных феадалаў.

Першыя замкі на Беларусі з'яўляліся княжацкімі цытадэлямі мелі значныя памеры, ставіліся на ўзгорку ці ў нізіне і маглі мець рэгулярную і нерэгулярную планіроўку. Замкі маглі размяшчацца на ўзвышшах і паўтараць канфігурацыю рэльефу. Звычайна абносіліся рвамі, драўлянымі ці мураванымі сценамі. Пры будаўніцтве замкаў выкарыстоўваўся спосаб “лускавай” муроўкі: паміж двума цаглянымі сценамі рабілася забутоўка з дробнага каменю і бітай цэглы, залітай вапнавым раствором. Вонкавыя паверхні сцен маглі выкладацца з каменю. У архітэктуры замкаў прагледжваюцца рысы раманскай архітэктуры і элементы стылю готыкі, з 17 ст. пераважаюць рысы барока. З канца 16 ст. замкавае мастацтва пераўтвараецца ў палацава-замкавае.

Мястэчка – населены пункт, які адрозніваецца ад горада колькасцю і складанасцю насельніцтва, адсутнасцю абарончых збудаванняў, а ад вёскі – наяўнасцю сталага гандлю і рамяства, большай культурнай і адміністрацыйнай значнасцю, а таксама большай складанасцю планіроўкі і забудовы.

1. Пытанні па матэрыялу лекцыі:
2. Назавіце асноўныя рысы замкавага дойлідства ў вызначаны час?
3. Якія рысы характэрны для гарадоў гэтага часу?
4. Якімі рысамі адрозніваліся вёскі, гарады і мястэчкі гэтага часу?

Літаратура:

1. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.
3. Дук Д.У. Археалогія: вучэбна-метадычны комплекс / Д.У. Дук. – Наваполацк: ПДУ, 2009. – 153 с.
4. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

Лекцыя 13. Помнікі XIV-XVIII стст. Рэчавы матэрыял: тэхналогія, тыпалогія, храналогія (4 г.).

Ключавыя паняцці: зброя, рыштунак вершніка, кераміка, кафля, нумізматыка, сфрагістыка, метралогія.

План лекцыі:

1. Вытворчасць жалеза: прылады працы і побытавыя рэчы. Ліцейная справа і вырабы з каляровага металу.
2. Вырабы з гліны: керамічны посуд, будаўнічыя матэрыялы, кафля.
3. Вырабы са шкла: асартымент, тыпалогія, храналогія, тэхналогія апрацоўкі.
4. Вырабы са скуры, дрэва, косткі і каменю: апрацоўка і інструмент.
5. Нумізматыка, сфрагістыка, метралогія.

Горад 14-18 стст. – цэнтр развіцця рамяства, гандлю і культуры. Цэнтрамі разнастайнай рамеснай вытворчасці ў гэты час можна назваць Брэст, Гродна, Слуцк, Полацк, Мінск, Магілёў, Пінск. Рамяство было прадстаўлена дзясяткамі прафесій, а колькасць майстроў налічвалася ад некалькіх дзясяткаў да некалькіх соцень. У гэты час на Беларусі вядома больш за сто рамесніцкіх спецыяльнасцяў.

Высокага ўзроўню дасягнула ювелірная справа. Цэхі залатых спраў майстроў аб'ядноўвалі рамеснікаў некалькіх спецыяльнасцяў. Майстры карысталіся такімі прыёмамі як ліццё і коўка. Шыхтарамі вырабляліся ніткі з золата, серабра і медзі.

Апрацоўка металу прадстаўлена перавам спецыяльнасцяў. Сярод іх ігольнікі, вядзёрнікі, зэгмістры (майстры, што выраблялі гадзіннікі), пячатнікі, броннікі (выраблялі ахоўнае ўзбрэнне: кальчугі, латы, панцыры і г.д.), майстры, якія выраблялі напілінікі, ліцейшчыкі, якія адлівалі званы і гарматы. Выраблялася зброя, халодная і агнястрэльная, гарматы.

Беларускія рамеснікі займаюцца апрацоўкай скуры і футру. Так, напрыклад, вырабляўся абутак жаночы, “белай работы”, “нямецкай работы”. Краўцамі выраблялася адзенне “французскай работы”, “нямецкай работы”, “жаночай работы”. Кравецтва было прадстаўлена такімі прафесіямі як шапачнікі, капялюшнікі, кафтаннікі, сярмяжнікі і панчошнікі.

У гэты час вылучаюцца такія гарбарскія прафесіі як чабатыры, скураміты, седлярчы, балтушнікі, рымары, саф’янікі, калітнікі, шаўцы. У першай палове 17 ст. да гэтых прафесій далучаюцца сырамятнікі, хамутнікі, чахольшчыкі, ладоўнічнікі, паяснікі, нагайнікі, замшавікі, шубнікі, чаравічнікі.

У 16 ст. адбываецца пераход да нажнага ганчарнага круга. Ганчарная вытворчасць у гэты час была прадстаўлена макотрамі, латкамі, рынкамі, талеркамі, міскамі, кубкамі, куфлямі, сподачкамі, збаны, біклагі, флягі, рукамыі, курыцельныя люлькі, дзіцячыя цацкі, падсвечнікі, кафля, будаўнічыя матэрыялы (дахоўкі, цэгла і г.д.).

Была распаўсюджана апрацоўка дрэва і косці, вытворчасць шкла. Прадукцыя дрэваапрацоўчага рамяств была прадстаўлена шафамі, сталамі, лыжкамі,

канапамі, лавамі, табурэткамі, шкатулкамі і г.д. Рабіліся вырабы з бяросты і лазы.

Рамеснікі адной спецыяльнасці былі аб яднаны ў цэхі. Яны ствараліся з мэтай абароны грамадскіх, палітычных і маёмасных правоў горада. Гэта былі своеасаблівыя манапалізаваныя структуры, якія дапамагалі рамеснікам пазбегнуць канкурэнцыі, а таксама засцерагчы мясцовы гарадскі рынак ад вырабаў іншагародніх і іншаземных рамеснікаў. Цэх уяўляў сабой не толькі вытворчую кааперацыю, але і вайсковую адзінку.

Рамесная вытворчасць актыўна садзейнічала развіццю гандлёвай дзейнасці гарадоў як унутры дзяржавы, так і знешняму гандлю з Масквою, Ноўгарадам, Псковам, Цвер'ю, Рязанню, Кіевам, Львовам, заходняй Еўропай.

Пытанні па матэрыялу лекцыі:

1. Назавіце асноўныя напрамкі развіцця рамесных прафесій?
2. Чым адрозніваецца існаванне рамесных прафесій у 14-18 стст. ад папярэдніх часоў?

Літаратура:

1. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.
3. Дук Д.У. Археалогія: вучэбна-метадычны комплекс / Д.У. Дук. – Наваполацк: ГДУ, 2009. – 153 с.
4. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЕЛ

Планы семінарскіх і практычных заняткаў

Тэма 1. Археалогія як навука

На падставе самастойнага вывучэння паняцця археалогія і археалагічная перыядызацыя, стварыць умовы для асэнсавання студэнтамі структуры, асаблівасцей і логікі навучання прадмету. На падставе звестак археалагічных раскопак вызначаюць тыпы археалагічных комплексаў, сутнасць археалагічнай культуры і яе сувязь з іншымі крыніцамі.

1. Паняцце археалогіі. Пісьмовыя і рэчавыя крыніцы як аснова звестак па матэрыяльнай гісторыі.
2. Археалагічныя помнікі Беларусі: разведка і раскопкі, дакументаванне, стратыграфія і іх ахова.
3. Археалагічная перыядызацыя і храналогія. даціроўка археалагічнага комплекса.
4. Археалагічная культура Беларусі паводле раскопак.

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.
2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
3. Левко О.Н. Введение в археологию : пособие / О.Н. Левко. – Могилев: Издат. центр МГУ, 2009. – 96 с.

Тэма 2. Археалагічная перыядызацыя

На падставе вывучэння археалагічнай перыядызацыі навучыцца вызначаць сутнасць асаблівасці археалагічных перыядаў гісторыі Беларусі: палеаліту, мезаліту, неаліту, бронзавага і жалезнага веку, а таксама іх характэрныя рысы на тэрыторыі Беларусі.

1. Палеаліт і мезаліт: асаблівасці палеагеаграфічнага нарысу, першапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі, палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.
2. Неаліт і неалітычныя культуры першабытнага грамадства на тэрыторыі Беларусі.
3. Бронзавы век. Культуры энеаліту на тэрыторыі Беларусі.
4. Жалезны век і яго асаблівасці на Беларусі.

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.

2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
3. Левко О.Н. Введение в археологию : пособие / О.Н. Левко. – Могилев: Издат. центр МГУ, 2009. – 96 с.

Тэма 3. Сярэдневяковы перыяд

Садзейнічаць развіццю ў студэнтаў уменняў вызначаць сутнасныя асаблівасці племянных саюзаў на тэрыторыі Беларусі паводле археалагічных звестак, а таксама ведаць іх заняткі, эканамічнае жыццё, прылады працы.

1. Усходнеславянскія саюзы плямёнаў на тэрыторыі Беларусі: Полацкія крывічы, дрыгавічы, радзімічы і насельніцтва беларускага Панямоння.

2. Гароды і сельскія паселішчы Беларусі. земляробства, жывёлагадоўля, промыслы і рамёствы.

3. Масавыя жытлы і гаспадарчыя пабудовы. Рэчавы інвентар. Тэхналогія рамёстваў. Гандаль і прывазныя вырабы. Манетныя і манетна-рэчавыя скарбы.

4. Культура сярэднявечча: пісьменства, мураванае дойлідства, помнікі выяўленчага мастацтва.

Літаратура:

1. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2012. – 238 с.
2. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.
3. Левко О.Н. Введение в археологию : пособие / О.Н. Левко. – Могилев: Издат. центр МГУ, 2009. – 96 с.

Тэма 4. Сярэдневяковы перыяд

На падставе вывучэння археалагічных звестак спрыяць засваенню студэнтамі ведаў аб археалагічных помніках XIV-XVIII стст. Таксама садзейнічаць развіццю ў студэнтаў уменняў вызначаць тыпы паселішчаў, сутнасныя асаблівасці манументальнага дойлідства. Засвоіць тэхналогію, тыпалогію і храналогію матэрыяльнай культуры Беларусі.

1. Гароды, мястэчкі, сельскія паселішчы: агульная характарыстыка і тыпы планіроўкі, іх функцыянальнае прызначэнне, тыпалогія.

2. Манументальнае дойлідства Беларусі: абаронныя аб'екты, культавыя пабудовы, манастырскія комплексы, помнікі грамадзянскага дойлідства.

3. Могільнікі: агульная характарыстыка і тыпалогія пахаванняў, паганскія свяцілішчы і культавыя аб'екты.

4. Вытворчасць жалеза, металічныя вырабы: прылады працы і побытавыя рэчы, зброя, ліцейная справа, а таксама вырабы з каляровага металу.

5. Вырабы з гліны: керамічны посуд і яго класіфікацыя, будаўнічыя матэрыялы, кафля і кафляныя печы.

6. Вырабы са шкла, дрэва, косткі і каменю: асартымент, тыпалогія, храналогія, тэхналогія апрацоўкі

Літаратура:

1. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.) – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.
3. Дук Д.У. Археалогія: вучэбна-метадычны комплекс / Д.У. Дук. – Наваполацк: ПДУ, 2009. – 153 с.
4. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БНПУ

РАЗДЗЕЛ КАНТРОЛЯ ВЕДАЎ

Тэставыя заданні па кантролю ведаў студэнтаў

№1 Хто ўпершыню ўжыў слова «археалогія»?

- 1) Герадот
- 2) Фуکیدзід
- 3) Платон
- 4) Гамер

№2 У якім творы ўпершыню падаецца слова «археалогія»?

- 1) “Гісторыя” Герадота
- 2) “Гісторыя” Фукудзіда
- 3) “Гіпій Старшы” Платона
- 4) “Іліада” і “Адысея” Гамера

№3 Каму належаць словы “Археология – это история вооружённая лопатой”?

- 1) Арцыхоўскаму
- 2) Загарульскаму
- 3) Штыхаву
- 4) Новіку

№4 Да якой катэгорыі помнікаў адносяцца капішчы?

- 1) Паселішчаў
- 2) Пахаванняў
- 3) Прамысловых аб’ектаў
- 4) Сакральных помнікаў

№5 Якая установа ў Беларусі выдае дазвол на права правядзення археалагічных работ?

- 1) Універсітэт
- 2) Музеі
- 3) Акадэмія навук
- 4) Міністэрства культуры

№6 Як называецца дакумент на права правядзення палявых археалагічных работ?

- 1) Ліцэнзія
- 2) Сертыфікат
- 3) Адкрыты ліст
- 4) Пасведчанне

№8 Дэндрахраналагічны метады датавання заснаваны на вывучэнні старажытных узораў:

- 1) Керамікі
- 2) Драўніны
- 3) Каменю
- 4) Косці

№9 Хто з беларускіх навукоўцаў з’яўляецца пачынальнікам археалагічнага вывучэння замкаў ў Беларусі?

- 1) Ткачоў
- 2) Трусаў
- 3) Краўцэвіч
- 4) Кушнярэвіч

№10 У якім горадзе Беларусі знойдзена шахматная фігурка караля выяўленчага тыпу?

- 1) Брэст
- 2) Полацк
- 3) Мінск
- 4) Слуцк

№12 Хто з пералічаных археолагаў ўнёс значны ўклад у вывучэнне старажытнасцей дрыгавічоў?

- 1) Штыхаў
- 2) Звяруга
- 3) Лысенка
- 4) Карабушкіна

№13 Хто з пералічаных археолагаў ўнёс значны ўклад у вывучэнні старажытнасцей крывічоў?

- 1) Штыхаў
- 2) Звяруга
- 3) Лысенка
- 4) Карабушкіна

№15 У якую пору гісторыі чалавецтва з'явіліся лук і стрэлы?

- 1) Палеаліт
- 2) Неаліт
- 3) Мезаліт
- 4) Энеаліт

№16 У якую пору гісторыі чалавецтва з'явіўся гліняны посуд?

- 1) Энеаліт
- 2) Мезаліт
- 3) Неаліт
- 4) Палеаліт

№17 Якая з пералічаных ніжэй археалагічных культур лічыцца безумоўна славянскай?

- 1) Кіеўская
- 2) Гражская
- 3) Нёманская
- 4) Дняпра-дзвінская

№18 У якім з гарадоў Беларусі на аснове археалагічных раскопак створаны археалагічны музей старажытнага горада?

- 1) Мінск
- 2) Полацк
- 3) Гродна
- 4) Брэст

№19 Як у археалогіі называецца метада для вывучэння залягання старадаўніх напластаванняў культурнага слою?

- 1) Археаграфія
- 2) Стратыграфія
- 3) Бібліаграфія
- 4) Палеаграфія

№20 Як у археалогіі каменнага века называецца спецыяльна апрацаваны камень, нарыхтоўка, з якой скальвалі пласціны для вырабу прылада працы?

- 1) Ядрышча
- 2) Чопер
- 3) Адшчэп
- 4) Нуклеус

№22 Як называецца пахаванне дзе не было рэшткаў нябожчыка?

- 1) Жальнік
- 2) Кенатаф
- 3) Дромас
- 4) Крыпта

№23 Як называюцца дробныя каменныя пласціны ў форме трохкутнікаў, трапецый, сягментаў для выкарыстання іх як наканечнікі стрэл і ўкладышаў у састаўныя прылады працы?

- 1) Мегаліты
- 2) Макраліты
- 3) Эаліты
- 4) Мікраліты

№24 У якую пару гісторыі чалавецтва Індаеўрапейцы з'явіліся ў Беларусі?

- 1) Неаліце
- 2) Мезаліце
- 3) Палеаліце
- 4) Бронзавым веку

№26 На месцы рассялення каго з усходнеславянскіх плямёнаў узнік Мінск (Менск)?

- 1) Крывічаў
- 2) Радзімічаў
- 3) Дрыгавічоў
- 4) Драўлян

№30 Якая з археалагічных культур ранняга жалезнага веку ў Беларусі мела найбольш цесныя стасункі са скіфамі?

- 1) зарубінецкая
- 2) днэпрадзвінская
- 3) мілаградская
- 4) штрыхаванай курамікі

№31 Што такое жальнік?

- 1) збудаванне з каменю, дзёрна і дрэва, дзе прыносіліся ахвяры
- 2) месца скаплення костак на ахвярніках ці гаспадарчых адкідах
- 3) скульптурная выява ідала
- 4) надмагільнае збудаванне выкладзенае з каменю

№32 Што такое фібула?

- 1) дэкаратыўная шпілька
- 2) прылада працы
- 3) узбраенне

4) манета – грашовая адзінка

№33 Што такое patina (паціна)?

- 1) прылада працы
- 2) узбраенне
- 3) упрыгожванне
- 4) вокісел на каляровым метале і шкле

№34 Хто аўтар архелагічнай перыядызацыі?

- 1) Хрысціян Томсан
- 2) Лукрэцый Кар
- 3) Габрыэль Мартыл'е
- 4) Гесіод

№35 У якую пору гісторыі чалавецтва адбывалася паляванне на маманта?

- 1) мезаліт
- 2) верхні палеаліт
- 3) неаліт
- 4) ніжні палеаліт

№36 Якую з пералічаных ніжэй знаходак вы аднясеце да экафакта?

- 1) ручное рубіла
- 2) меч
- 3) астачка рыбы
- 4) шкляная пацерка

№37 Якое з усходнеславянскіх плямёнаў мела скроневыя упрыгожванні ў выглядзе сяміпрамянёвых падвесак?

- 1) дрыгавічы
- 2) вяцічы
- 3) крывічы
- 4) радзімічы

№38 Агульнапрынятая таўшчыня раскопачнага пласта ў археалогіі?

- 1) 15 см.
- 2) 20 см.
- 3) 25 см.
- 4) 30 см.

№39 Калі з'явілася кругавая (ганчарная) кераміка на тэрыторыі Беларусі?

- 1) IX ст.
- 2) XI ст.
- 3) X ст.
- 4) XII ст.

№40 У якім стагоддзі пачалася паступовая змена ў абраднасці пахавання з крэмацыі на інгумацыю?

- 1) X ст.
- 2) XII ст.
- 3) XI ст.
- 4) IX ст.

№41 У гарадах Старажытнай Русі дах жытлаў пакрывалі?

- 1) чаротам
- 2) саломаю
- 3) чарапіцаю
- 4) дошкамі

№42 Як называлася частка абарончага вала паміж двума бастыёнамі?

- 1) герса
- 2) курціна
- 3) барбакан
- 4) машыкуля

№43 Як называлася металічнае чатырохшыпнае прыставанне для барацьбы з конніцай і пяхотай праціўніка, якое раскідалася на іх шляху?

- 1) вожык
- 2) шып
- 3) калючка
- 4) часнок

№44 Хто з беларускіх археолагаў з'яўляецца ініцыяльнай асобай у вывучэнні палеаліту ў Беларусі?

- 1) Будзько
- 2) Ксяндзоў
- 3) Калечыт
- 4) Палікарповіч

№46 Што такое плінфа?

- 1) рошчына, якой мацаваліся драўніны
- 2) керамічныя пліткі падлогі ў храмах XII ст.
- 3) керамічная духоўка XIV – XVII ст.
- 4) тонкая цэгла XI – XII ст.

№47 Якую з выяўленых у раскопках знаходку вы аднясеце да разраду артэфакта?

- 1) коска слівы
- 2) чарап чалавека
- 3) астрагал
- 4) нуклеус

№48 Што вывучае гарбалагія?

- 1) жывёльны свет
- 2) раслінны свет
- 3) гарадское смецце
- 4) падводны свет

№49 З дапамогаю нівеліра археолагі вызначаюць?

- 1) накірунак свету
- 2) адлегласць ад помніка да помніка
- 3) глыбіню залегання знаходкі
- 4) час сутак

№50 Водны транспарт з'явіўся ў пару?

- 1) неаліта
- 2) мезаліта
- 3) палеаліта
- 4) халкаліта

№51 Культура – этнічнае прыналежнасць дзякаўскай археалагічнай культуры?

- 1) славяне
- 2) балгары
- 3) фіна-вугры
- 4) германцы

№52 Мерадыяльная арыенціроўка пахавання ўласціва старажытным?

- 1) балтам
- 2) славянам
- 3) фіна-вуграм
- 4) германцам

№53 Назавіце самы распаўсюджаны метада датавання ў археалогіі?

- 1) дэндрахраналагічны
- 2) параўнальна – тыпалагічны
- 3) радыёвугляродны
- 4) каліева – аргонавы

№57 У якім з гарадоў Беларусі знойдзена першая берасцяная грамата?

- 1) Полацку
- 2) Мінску
- 3) Брэсце
- 4) Віцебску

№58 Які з названых гарадоў узнік у зямлі крывічоў?

- 1) Лукомль
- 2) Клецк
- 3) Гомель
- 4) Слуцк

№59 Хто такія венеды?

- 1) балты
- 2) германцы
- 3) фінавугры
- 4) славяне

№61 Эпоха ранніх металаў у Беларусі пачалася ў ?

- 1) у канцы 3-га тыс. да н.э.
- 2) у пачатку 2-га тыс. да н.э.
- 3) у 4-г тыс. да н.э.
- 4) у 1-ым тыс. да н.э.

№62 Верхнедняпроўская археалагічная культура адносіцца да эпохі?

- 1) неаліта
- 3) мезаліта

2) бронзы

4) раннега жалезнага веку

№ 63 Хто з названых археалагаў зрабіў важкі ўелад у вывучэнне краснасельскіх неалітычных шахт?

1) Гурэвіч

3) Гурын

2) Гурцына

4) Гутоўскі

№64 Як называецца тып ранніх бронзавых сякер з бакавымі закраінамі і пяткай, зрэдку з адным альбо дзвюма бакавымі вушкамі?

1) кельт

3) бердыж

2) пальштаб

4) чакан

№67 Кім заснаваны Віленскі музей старажытнасцей?

1) Яўстафім Тышкевічам

2) Адамам Кіркорам

3) Ксенафортам Гаворскім

4) Зарыянам Даленгаю-Хадакоўскім

№69 Хто з археалагаў Беларусі зрабіў найбольшы ўнёсак у вывучэнне замкаў?

1) Алег Трусаў

3) Алесь Кушнярэвіч

2) Міхась Ткачоў

4) Ігар Чарняўскі

№70 Хто аўтар тэорыі субстратнага паходжання беларусаў, паводле якой у выніку славянізацыі салтыйскага насельніцтва і змяшання з ім славян адбылося адзяленне часткі ўсёй – слав. народнасці, што прывяло да станаўлення беларускай мовы і народнасці?

1) Трацякоў

3) Сядоў

2) Рыбакоў

4) Штыхаў

№71 Як называецца спосаб другаснай апрацоўкі каменных прылад шляхам зняцця з іх бакоў дробных адшчэпаў ці лускавінак?

1) аббіўка

3) шліфаванне

2) рэтуш

4) адцісканне

№72 У якую эпоху з'явіўся ткацкі станок?

1) мезаліце

3) неаліце

2) эпінеаліце

4) энеаліце

№73 Хто такія ўлічы і ціверцы?

- 1) балты
- 2) кельты
- 3) славяне
- 4) германцы

№75 Якая са злакавых культур з'яўляецца найбольш старажытнай па паходжанню?

- 1) пшаніца
- 2) жыта
- 3) проса
- 4) ячмень

№76 Што такое дамэстыкацыя?

- 1) спосаб палявання
- 2) прыручэнне жывёлы
- 3) спосаб рыбнай ловлі
- 4) від ляснога промысла

№78 Адкуль у гарады Старажытнай Русі дастаўлялі самшыт для вырабу грэбняў?

- 1) Крым
- 2) Прыбалтыка
- 3) Каўказ
- 4) Сярэдняя Азія

№79 У якім са старажытных гарадоў Беларусі пад час архелагічных знаходак у напластаваннях XII ст. былі выяўлены рэшткі экзатычнай птушкі – паўліна?

- 1) Слонім
- 2) Навагрудак
- 3) Ваўкавыск
- 4) Гродна

№81 Як на паўначы Беларусі мясцовы люд называў курганы?

- 1) капцы
- 2) валакоўкі
- 3) швецкія магілы
- 4) французскія магілы

№82 Да якога часу адносяцца самыя раннія ўзоры пісьменнасці знойдзеныя ў Беларусі?

- 1) XI ст.
- 2) X ст.
- 3) IX ст.
- 4) XII ст.

№83 У які час з'явіліся каменныя шліфаваныя сякеры са скразной адтулінай пад драўлянае трыманне?

- 1) мезаліт
- 2) неаліт
- 3) палеаліт
- 4) энеаліт

№84 У якім стагоддзі ў гарадах Беларусі ў канструкцыі печы пачалі ўжываць кафлю?

- 1) XIII ст.
- 2) XII ст.
- 3) XI ст.
- 4) XIV ст.

№86 У якім з ніжэй названых літаратурных твораў або ў навуковай канцэпцыі выкладзены асноўныя прынцыпы археалагічнай перыядызацыі?

- 1) «О природе вещей»
- 2) «Труды и будни»
- 3) «Теория трёх веков измерения»
- 4) «История искусства древности»

№87 Які з пералічаных археалагічных помнікаў можна аднесці да закрытага археалагічнага комплексу?

- 1) Гарадзішчы
- 2) Свяцілішча
- 3) Курган
- 4) Селішча

№89 У які перыяд гісторыі чалавецтва з'яўляецца курганны абрад пахавання?

- 1) мезаліт
- 2) ранні жалезны век
- 3) бронзавы век
- 4) неаліт

№91 Як выглядалі скроневыя кольца ў крывічоў?

- 1) пярсцёнка падобныя
- 2) бранзалета падобныя
- 3) сяміпрамянёвыя
- 4) бочкападобныя зярнёныя

№92 Як датуецца культура доўгіх курганоў у Паўночнай Беларусі?

- 1) 5 – 7 ст. н.э.
- 2) 3 – 5 ст. н.э.
- 3) 7 – 8 ст. н.э.
- 4) 9 – 10 ст. н.э.

№93 Басейн якой ракі засялялі плямёны культуры штрыхаванай керамікі?

- 1) Нёмана
- 2) Дняпра
- 3) Заходняй Дзвіны
- 4) Сожа

№95 Які від абутку не быў ўласцівы гараджанам Старажытнай Русі?

- 1) боты
- 2) лапці
- 3) чаравікі
- 4) поршні

№98 Хто такія яцвягі?

- 1) славяне
- 2) фінавугры
- 3) балты
- 4) германцы

№99 Якая дзяржаўная установа ў Рэспублікі Беларусь займаецца ўлікам помнікаў археалогіі і клапаціцца аб іх захаванні?

- 1) Дэпартамент па ахове гісторыка-культурнай спадчыны і рэстаўрацыі міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
- 2) Міністэрства Ўнутраных Спраў Рэспублікі Беларусь
- 3) Нацыянальная Акадэмія навук Беларусі
- 4) Міністэрства Адукацыі Рэспублікі Беларусь

№100 Хто з археолагаў Беларусі удастоены звання Лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь? Назваць тры прозвішчы з чатырох.

- 1) Лысенка П.Ф.
- 2) Ляўко В.М.
- 3) Штыхаў Г.В.
- 4) Каробушкіна Т.Н.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУ

2. Вопросы к экзамену

1. Археология как наука: археологические памятники.
2. Археология как наука: терминология.
3. Методика археологических исследований и методы датировки.
4. Становление археологии как науки.
5. Известные археологи мира и их исследования.
6. Археологические исследования на территории Беларуси.
7. Принципы археологической периодизации.
8. Проблемы возникновения человека.
9. Верхний палеолит.
10. Культуры финального палеолита.
11. Археологическое изучение каменного века на территории Беларуси.
12. Палеолит на территории Беларуси.
13. Мезолит: общая характеристика.
14. Мезолит на территории Беларуси.
15. Неолит: общая характеристика.
16. Неолит на территории Беларуси.
17. Социальные отношения, материальная и духовная культура в каменном веке.
18. Энеолит и бронзовый век: общая характеристика.
19. Энеолит и бронзовый век на территории Беларуси.
20. Железный век: общая характеристика.
21. Скифы и сарматы.
22. Археологическое изучение железного века на территории Беларуси.
23. Железный век на территории Беларуси: милоградская культура.
24. Железный век на территории Беларуси: культура штрихованной керамики.
25. Железный век на территории Беларуси: днепро-двинская культура.
26. Железный век на территории Беларуси: поморская культура.
27. Железный век на территории Беларуси: зарубинецкая и вельбарская культуры.
28. Материальная и духовная культура населения Беларуси в железном веке.
29. Археология раннего средневековья: банцеровская культура.
30. Археология раннего средневековья: колочинская культура.

31. Археология раннего средневековья: культура смоленско-полоцких длинных курганов.
32. Археология раннего средневековья: пражская культура.
33. Восточнославянские и балтские племена на территории Беларуси: дреговичи.
34. Восточнославянские и балтские племена на территории Беларуси: радимичи
35. Восточнославянские и балтские племена на территории Беларуси: кривичи.
36. Восточнославянские и балтские племена на территории Беларуси: восточнолитовские курганы и каменные могилы.
37. Данные археологии и письменности о славянах и балтах.
38. Археологическое изучение средневековья на территории Беларуси
39. Археология средневековья X-XIII вв.: неукрепленные поселения.
40. Археология средневековья X-XIII вв.: городища.
41. Возникновение и развитие городов на территории Беларуси X-XIII вв.
42. Планировка и застройка городов Беларуси в X-XIII вв. по археологическим данным.
43. Экономика Беларуси X-XIII вв. по археологическим данным: сельское хозяйство.
44. Экономика Беларуси X-XIII вв. по археологическим данным: промыслы.
45. Ювелирное дело на территории Беларуси в X-XIII вв. по археологическим данным.
46. Развитие ремесла на территории Беларуси в X-XIII вв. по археологическим данным.
47. Археологические данные о торговле и внешних связях в X-XIII вв.
48. Духовная культура населения Беларуси в X-XIII вв.
49. Распространение письменности среди населения средневековой Беларуси.
50. Археологическое изучение позднего средневековья на территории Беларуси
51. Археология позднего средневековья: города.
52. Археология позднего средневековья: местечки.
53. Археология позднего средневековья: сельские поселения.
54. Археология позднего средневековья: замки
55. Археология позднего средневековья: церкви оборонительного значения.

56. Материальная культура Беларуси XIV-XVIII вв.: посуда.
57. Материальная культура Беларуси XIV-XVIII вв.: керамические изделия.
58. Материальная культура Беларуси XIV-XVIII вв.: изделия из металла.
59. Материальная культура Беларуси XIV-XVIII вв.: изделия из стекла, кости, камня, кожи.
60. Духовная культура населения Беларуси в XIV-XVIII вв.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ

Установа адукацыі

«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Прарэктар па вучэбнай рабоце

_____ У.М. Шлыкаў

«__» _____ 20__ г.

Рэгістрацыйны № УД-___/вуч.

АРХЕАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ

Вучэбная праграма ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне
для спецыяльнасцяў:

1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны

1-02 01 02 Гісторыя і сусветная мастацкая культура

1-02 01 03 Гісторыя і экскурсійна-краязнаўчая работа

2016 г.

Вучэбная праграма складзена на падставе адукацыйных стандартаў вышэйшай адукацыі першай ступені па спецыяльнасцях 1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны (зацверджаны Пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 30.08.2013 № 87), 1-02 01 02 Гісторыя і сусветная мастацкая культура (зацверджаны Пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 25.07.2016 № 69), 1-02 01 03 Гісторыя і экскурсійна-краязнаўчая работа (зацверджаны Пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 25.07.2016 № 69)

СКЛАДАЛЬНІК:

І.Л. Калечыц, дацэнт кафедры ўсеагульнай гісторыі і методыкі выкладання гісторыі, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

РЭЦЭНЗЕНТЫ:

С.А.Талмачова, дацэнт кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх народаў гістарычнага факультэта БДПУ, кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
В.Л. Ліпніцкая, дацэнт кафедры крыніцазнаўства гістарычнага факультэта БДУ, кандыдат гістарычных навук, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЕРДЖЭННЯ:

Кафедрай усеагульнай гісторыі і методыкі выкладання гісторыі БДПУ (пратакол № 12 ад 25 мая 2016 г.)

Загадчык кафедры

А.А. Корзюк

Навукова-метадычным саветам БДПУ (пратакол № 6 ад 15 чэрвеня 2016 г.)

Афармленне вучэбнай праграмы і суправаджаючых яе матэрыялаў дзеючым патрабаванням Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь адпавядае
Метадыст

вучэбна- метадычнага ўпраўлення

Г.В. Вінаградава

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная дысцыпліна «Археалогія Беларусі» прадугледжана адукацыйнымі стандартамі і тыповым вучэбным планам падрыхтоўкі студэнтаў па спецыяльнасцях 1-02 01 01 Гісторыя і грамадазнаўчыя дысцыпліны, 1-02

01 02 Гісторыя і сусветная мастацкая культура, 1-02 01 03 Гісторыя і экскурсійна-краязнаўчая работа.

Вучэбная праграма «Археалогія Беларусі» скіравана на атрыманне студэнтамі ведаў ў галіне гэтай дысцыпліны, але і на фарміраванне гістарычнага мыслення, гуманістычнага светапогляду ў будучага спецыяліста-гісторыка. Выкладанне археалогіі мае практычнае значэнне ў сувязі з сучаснымі задачамі паляпшэння падрыхтоўкі высокакваліфікаваных спецыялістаў гістарычнага профілю.

Мэтай вывучэння вучэбнай дысцыпліны «Археалогія Беларусі» з'яўляецца фарміраванне ў студэнтаў уяўлення пра археалогію як самастойную па метадах даследавання навуку, прызначаную рэканструіраваць гістарычнае мінулае, а таксама набыццё ведаў пра археалагічную спадчыну Беларусі.

Задачы вывучэння вучэбнай дысцыпліны складаюцца з

- атрымання тэарэтычных ведаў і практычных навывкаў ў рабоце з археалагічным матэрыялам;
- умення выкарыстоўваць археалагічны матэрыял пры выкладанні курса усеагульнай і айчыннай гісторыі, а таксама ў краязнаўчай рабоце з вучнямі.

Вучэбная дысцыпліна «Археалогія Беларусі» звязана з такімі вучэбнымі дысцыплінамі як «Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны», «Крыніцазнаўства Беларусі», «Краязнаўства і этналогія Беларусі».

Вывучэнне вучэбнай дысцыпліны «Археалогія Беларусі» павінна забяспечыць фарміраванне ў студэнтаў акадэмічных, сацыяльна-асабовых і прафесіянальных кампетэнцый.

Патрабаванні да акадэмічных кампетэнцый

Студэнт павінен:

АК-1. Валодаць і прымяняць базавыя навукова-тэарэтычныя веды для вырашэння тэарэтычных і практычных задач;

АК-4. Умець працаваць самастойна;

АК-6. Валодаць міждысцыплінарным падыходам да вырашэння праблем.

Патрабаванні да сацыяльна-асабовых кампетэнцый

Студэнт павінен:

СЛК-2. Быць здольным да сацыяльнага ўзаемадзеяння;

СЛК-3. Валодаць здольнасцю да міжасабовых камунікацый.

Патрабаванні да прафесіянальных кампетэнцый

Студэнт павінен быць здольны:

ПК-2. Выкарыстоўваць аптымальныя метады, формы і сродкі навучання.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны «Археалогія Беларусі» студэнт павінен ведаць:

- помнікі археалогіі як самастойную, спецыфічную і каштоўную гістарычную крыніцу;
- археалагічную спадчыну Беларусі: помнікі, культуры, здабыткі.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны «Археалогія Беларусі» студэнт павінен умець:

- распазнаваць помнікі археалогіі па іх прыналежнасці: паселішчы (у тым ліку ўмацаваныя і неўмацаваныя), пахаванні, прамысловыя і сакральныя аб'екты;
- рэалізаваць навыкі зняцця вокамернага плана і апісанне помніка археалогіі ў выніку самастойнага выяўлення такога помніка ў краязнаўчай рабоце з вучнямі;
- чытаць стратыграфію культурных напластаванняў на помніках, дзе маюцца агаленні культурнага слою;
- даць тлумачэнне асобным катэгорыям артэфактаў, выяўленых у час палявой краязнаўчай работы;
- прымяніць па практыцы мерапрыемствы, накіраваныя на захаванне помніка археалогіі, якому пагражае знішчэнне;
- выкарыстоўваць тэарэтычныя веды па археалогіі і практычныя навыкі ў рабоце з аўтэнтычным матэрыялам на уроках гісторыі.

У выніку вывучэння вучэбнай дысцыпліны «Археалогія Беларусі» студэнт павінен валодаць:

- археалагічнай тэрміналогіяй;
- навыкамі вызначэння і датавання помнікаў;
- тыпалагічным метадам вызначэння артэфактаў.

Усяго на вывучэнне вучэбнай дысцыпліны па дзеннай форме атрымання адукацыі адводзіцца 110 г. (3 з.е.), з іх аўдыторных 44 г. (34 лекцыі, 10 семінары). На самастойную работу адводзіцца 30 гадзін.

На вывучэнне вучэбнай дысцыпліны па завочнай форме атрымання адукацыі адводзіцца 12 аўдыторных гадзін. Размеркаванне аўдыторных гадзін па відах заняткаў: 8 гадзін лекцый, 4 гадзіны семінарскіх заняткаў.

На кіруемую самастойную работу па вучэбнай дысцыпліне адводзіцца 4 гадзіны, з іх 2 гадзіны лекцый, 2 гадзіны семінарскіх заняткаў.

Бягучая атэстацыя праводзіцца ў адпаведнасці з вучэбным планам у форме экзамена (1 семестр).

РАЗМЕРКАВАННЕ БЮДЖЕТА ВУЧЭБНАГА ЧАСУ

Назва вучэбнай дысцыпліны	Сяместр	Колькасць гадзін вучэбных заняткаў			Самастойная праца	Форма бягучай
		У	С	Из них		

				лекцыі	практычныя	семінарыя	лабараторныя		
Археалогія Беларусі	1	110	44	34		10		30	экзамен
Усяго гадзін		110	44	34		10		30	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАГА МАТЭРЫЯЛУ

Раздзел 1. Археалогія як навука.

Тэма 1.1. Паняцце археалогіі. Прадмет, задачы, метады.

Паняцце археалогіі. Пісьмовыя і рэчавыя крыніцы. Мацярык, культурны слой. Пахаванне, гарадзішча, паселішча, стаянка. Археалагічныя помнікі. Археалагічныя разведкі і раскопкі. Дакументаванне. Агульная характарыстыка прыцыпаў археалагічных раскопак. Стратыграфія. Ахова помнікаў.

Археалагічная перыядызацыя і храналогія. Апрацоўка крыніц. Адкрыцця і закрыцця археалагічных комплексы. Даціроўка археалагічнага комплексу. Археалагічная культура. Сувязь археалогіі з іншымі крыніцамі. Археалагічныя калекцыі.

Тэма 1.2. Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі ў кантэксце сусветных археалагічных даследаванняў.

Славутыя археолагі сусвету.

Развіццё гістарычнага краязнаўства: першыя археалагічныя экспанаты і калекцыі. Даленга-Хадакоўскі як першы вучыць у галіне археалогіі на тэрыторыі Беларусі. Дзейнасць Я. і К. Тышкевічаў у галіне археалогіі. І Крашэўскі. Дзейнасць археолагаў да 1917 г. Раскопкі курганаў, калекцыяніраванне знаходак і выставы, картаграфаванне знаходак. Археалагічныя з'езды. Даследаванне паселішчаў. Археалагічныя даследаванні ў 20-30-я гг. XX ст. Археалагічныя даследаванні другой паловы XX ст. Археалагічныя даследаванні ў XXI ст.

Раздзел 2. Археалагічная перыядызацыя.

Тэма 2.1. Палеаліт і мезаліт.

Падставы для археалагічнай перыядызацыі. Палеаліт. Ранні палеаліт: алдувайская, ашэльская і мусц'ерская эпохі. Неандэртальцы і Homo sapiens. Стаянкі алдувайскай эпохі. Каменныя вырабы алдувайскага часу. Стаянкі ашэльскай эпохі. Каменныя вырабы ашэльскага часу. Мусц'е: стаянкі і прылады. Чопер, сферойд, клівер, рубіла, скрэбла, востраканечнік, нуклеус. Рэтуш. Памяванне і збіральніцтва. Позні палеаліт. Прылады, матэрыялы, жыллы, заняткі. Паляўнічая магія, культ звяроў. Першабытны жываліс.

Мезаліт. Мезалітычныя прылады. Мікраліты і макраліты. Асноўныя заняткі чалавека. Стаянкі. Мастацтва мезаліта.

Тэма 2.2. Палеагеаграфічны нарыс. Перашапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі. Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.

Муравінскае міжледавікоўе. Паазерскае злядзененне.

Мусц'ерская эпоха на тэрыторыі Беларусі. Юравіцкая познепалеалітычная стаянка. Бердыжская стаянка.

Культура Лінгбі. Свідэрская культура. Грэнская культура. Кундская культура. Сожская культура. Яніславіцкая культура. Помнікі кудлаеўскай культуры. Помнікі нарачанскага тыпу.

Тэма 2.3. Неаліт. Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.

Неалітычныя паселішчы. Прылады працы. Асноўныя заняткі. Стаянкі і жытлы. Кераміка.

Днепра-данецкая культура. Неманская культура. Верхнедняпроўская культура. Нарвенская культура. Культура тыпавай грабенчата-ямкавай керамікі. Культура шарападобных амфар. Помнікі тыпу Бабінавічаў.

Тэма 2.4. Бронзавы век. Культурны бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі.

Энеаліт. Прылады працы. Заняткі. Жытлы. Кераміка. Трыпольская культура.

Сярэднедняпроўская культура. Культура палескай шнуравой керамікі. Паўночнабеларуская культура. Тшчцінецкая культура. Помнікі сосніцкага тыпу. Культура сярэдняй і позняй бронзы Паазер'я.

Тэма 2.5. Жалезны век.

Прынцыпы прыгатавання жалезнай руды. Крыца. Домніца.

Культура Урарту. Скіфы і сарматы. Антычныя дзяржавы Паўночнага Прычарнамор'я.

Тэма 2.6. Жалезны век на тэрыторыі Беларусі.

Мілаградская і паморская культуры. Культура штрыхаванай керамікі. Днепро-двінская культура. Зарубінецкая культура. Кіеўская і вельбарская культуры.

Культуры ранняга сярэднявекі: помнікі тыпу Прагі-Корчак і Лукі-Райкавецкай, калочынская, банцароўская, культуры ранніх доўгіх курганаў і ўсходнелітоўскіх курганаў.

Тэма 2.7. Археалагічная перыядызацыя

Палеаліт і мезаліт. Перашапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі. Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі. Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі. Культурны бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі. Жалезны век на тэрыторыі Беларусі.

Раздел 3. Сярэднявекы перыяд.

Тэма 3.1. Усходнеславянскія саюзы пляменаў на тэрыторыі Беларусі па археалагічных даных.

Палацкія крывічы. Дрыгавічы. Радзімічы. Насельніцтва Панямоння.

Тэма 3.2. Сярэднявекая вёска і гарады X-XIII стст. па археалагічных даных.

Сельскія паселішчы. Земляробства. Жывёлагадоўля, промыслы і рамёства.

Гарады Паўночнай і Цэнтральнай Беларусі. Гарады Паўднёвай Беларусі. Гарады беларускага Панямоння. Гарады Усходняй Беларусі.

Тэма 3.3. Эканамічнае развіццё і культура гарадоў X-XIII стст. на тэрыторыі Беларусі

Масавыя жытлы і гаспадарчыя пабудовы. Рэчавы інвентар. Тэхналогія рамёстваў. Гандаль і прыазныя вырабы. Манетныя і манетна-рэчавыя скарбы. Письменства. Мураванае дойлідства. Помнікі выяўленчага мастацтва.

Раздел 4. Помнікі XIV-XVIII стст.

Тэма 4.1. Паселішча і могільнікі.

Гарады, іх функцыянальнае прызначэнне, тыпы гарадоў. Археалагічнае вывучэнне гарадоў. Тэрытарыяльна-планіровачнае развіццё гарадоў. Масвае жыллё і гаспадарчыя пабудовы. Камунальныя пабудовы.

Мястэчкі: агульная характарыстыка і тыпы планіроўкі. Асаблівасці матэрыяльнай культуры мястэчак.

Замкі. Паняцце “замак”, тыпы замкаў. Археалагічнае вывучэнне замкаў.

Сельскія паселішчы. Матэрыяльная культура, сістэмы рассялення. Неўмацаваныя феадальныя сядзібы.

Манументальнае дойлідства. Абаронныя аб’екты. Культавыя пабудовы. Манастырскія комплексы. Помнікі грамадзянскага дойлідства.

Могільнікі. Вясковыя могільнікі. Агульная характарыстыка і тыпалогія пахаванняў. Пахаванні ў гарадах і мястэчках, іх археалагічнае вывучэнне. Познесярэдневяковыя паганскія свяцілішчы і культавыя аб’екты.

Тэма 4.2. Рэчавы матэрыял: тэхналогія, тыпалогія, храналогія

Вытворчасць жалеза, металічныя вырабы. Прылады працы і побытавыя рэчы: асартымент, тыпалогія, храналогія. Зброя, рыш унак вершніка. Ліцейная справа. Вырабы з каляровага металу.

Вырабы з гліны. Керамічны посуд: асартымент, тыпалогія, храналогія, тэхналогія апрацоўкі. Імпартныя рэчы. Будаўнічыя матэрыялы. Кафля і кафляныя печы.

Вырабы са шкла: асартымент, тыпалогія, храналогія, тэхналогія апрацоўкі.

Вырабы са скуры, іх апрацоўка, інструмент, тэхналогія пашыву.

Дрэва, костка, камень: апрацоўка і вырабы.

Матэрыялы нумізматыкі, сфрагістыкі, метралогіі, знойдзеныя пры раскопках.

**Вучэбна-метадычная карта вучэбнай дысцыпліны «Археалогія Беларусі»
(дзённая форма атрымання адукацыі)**

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы	Колькасць аўдыторных гадзін					Самастойная (па аўдыторнай)	Метадычныя дапаможнікі, сродкі навучання	Літаратура	Форма контролю ведаў
		Лекцыі	Практычныя заняткі	Семінарскія заняткі	Лабараторныя заняткі	Кіруемая самастойная				
1 семестр										
1.	Археалогія як навукa	6		2			2			
1.1	Паняцце археалогіі. Прадмет, задачы, метады.	2		2				Прэзентацыя “Археалогія: прадмет, задачы, метады”	1, 4, 5, 6	Рэйтынгавая кантрольная работа № 1
1.2	Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі ў кантэксце сусветных археалагічных даследаванняў	4					2	Прэзентацыя “Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі ў кантэксце сусветных археалагічных даследаванняў”	2, 3	
2	Археалагічная перыядызацыя	12		2			16			
2.1	Палеаліт і мезаліт	2					2	Прэзентацыя “Палеаліт і мезаліт”	1, 2, 3	

2.2	Палеагеаграфічны нарыс. Перашапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі. Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.	2					2	Прэзентацыя “Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі”	1, 2, 3	
2.3	Неаліт. Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.	2					2	Прэзентацыя “Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі”	1, 2, 3	
2.4	Бронзавы век. Культуры бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі.	2					2	Прэзентацыя “Культуры бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі”	1, 2, 3	
2.5	Жалезны век.	2					2	Прэзентацыя “Жалезны век”	2, 3, 4	
2.6	Жалезны век на тэрыторыі Беларусі	2					2	Прэзентацыя “Жалезны век на тэрыторыі Беларусі”	2, 3, 4	
2.7	Археалагічная перыядызацыя			2			4		1, 2, 3	Рэйтынгавая кантрольная работа № 2
3	Сярэдневяковы перыяд	8		2			6			
3.1	Усходнеславянскія саюзы пляменаў на тэрыторыі Беларусі па археалагічных даных	2					2	Прэзентацыя “Усходнеславянскія саюзы пляменаў на тэрыторыі Беларусі па археалагічных	1, 5, 6	

								даных”		
3.2	Сярэдневяковая вёска і гарады X-XIII вв. па археалагічных даных.	4		2			2	Прэзентацыя “Сярэдневяковая вёска і гарады X-XIII вв. па археалагічных даных”	2, 3, 4	
3.3	Эканамічнае развіццё і культура гарадоў X-XIII стст. на тэрыторыі Беларусі	2				2	2	Прэзентацыя “Эканамічнае развіццё і культура гарадоў X-XIII стст. на тэрыторыі Беларусі”	2, 3, 4	
4	Помнікі XIV-XVIII стст.	8		4			6			
4.1	Паселішча і могільнікі	4		2			2	Прэзентацыя “Паселішча і могільнікі”	2, 3, 4	Рэйтынгавая кантрольная работа № 4
4.2	Рэчавы матэрыял: тэхналогія, тыпалогія, храналогія	4		2			4	Прэзентацыя “Рэчавы матэрыял: тэхналогія, тыпалогія, храналогія”	2, 3, 4	Рэферат
	Усяго гадзін	34		10		4	30			Экзамен

Вучэбна-метадычная карта вучэбнай дысцыпліны « Археалогія Беларусі »

(завочная форма атрымання адукацыі)

Нумар раздзела, тэмы	Назва раздзела, тэмы (пералік вивучаемых пытанняў)	Колькасць аўдыторных гадзін		Матэрыяльнае забеспячэнне заняткаў (наглядныя, метадычныя дапаможнікі і г.д.)	Літаратура	Форма кантроля ведаў
		Лекцыі	Практычныя (семінарскія) заняткі			
1	2	3	4		8	9
1 семестр						
	Археалогія як навукa	8	4			
1.	Паняцце археалогіі. Прадмет, задачы, метады.	2		Прэзентацыя “Археалогія: прадмет, задачи, метады”	1, 4, 5, 6	Праверка канспектаў
2.	Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі ў кантэксце сусветных археалагічных даследаванняў	2	4	Прэзентацыя “Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі Беларусі ў кантэксце сусветных археалагічных даследаванняў”	2, 3	Рэфераты на тэму “Археалагічныя даследаванні роднага краю”
3.	Археалагічная перыядызацыя	4		Прэзентацыя “Археалагічная перыядызацыя”.	1, 2, 3	Праверка канспектаў
						Экзамен
	Усяго:	8	4			

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Літаратура

Асноўная

3. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

Дадатковая

4. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
5. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. І інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.
6. Дук Д.У. Археалогія: вучэбна-метадычны комплекс / Д.У. Дук. – Наваполацк: ПДУ, 2009. – 153 с.
7. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.
8. Левко О.Н. Введение в археологию : пособие / О.Н. Левко. – Могилев: Издат. центр МГУ, 2009. – 96 с.

Пэралік заданьняў і кантрольных мерапрыемстваў кіруемай самастойнай работы студэнта па вучэбнай дысцыпліне

Кіруемая самастойная работа да тэмы 2.2 «Первоначальное заселение территории Беларуси. Палеолитические и мезолитические культуры на территории Беларуси».

Тэмы:

1. Клімат Беларусі ў палеаліце - мезаліце.
2. Засяленне тэрыторыі Беларусі.
3. Помнікі лінгбійскай культуры.
4. Свідэрская культура.
5. Грэнская культура.
6. Кундская культура.
7. Сожская культура.
8. Яніславіцкая культура.

Заданне 1 узроўня:

- вывучэнне крыніц па тэме «Клімат Беларусі ў палеаліце - мезаліце»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Засяленне тэрыторыі Беларусі»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Помнікі лінгбійскай культуры»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Свідэрская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Грэнская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Кундская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Сожская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Яніславіцкая культура».

Заданне 2 узроўня:

- напісанне рэферата па тэме «Клімат Беларусі ў палеаліце - мезаліце»;
- напісанне рэферата па тэме «Засяленне тэрыторыі Беларусі»;
- напісанне рэферата па тэме «Помнікі лінгбійскай культуры»;
- напісанне рэферата па тэме «Свідэрская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Грэнская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Кундская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Сожская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Яніславіцкая культура».

Заданне 3 узроўня:

- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Клімат Беларусі ў палеаліце - мезаліце»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Засяленне тэрыторыі Беларусі»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Помнікі лінгбійскай культуры»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Свідэрская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Грэнская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Кундская культура»;

- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Сожская культура»
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Яніславіцкая культура»

Кіруемая самастойная работа да раздзела 2.6 «Жалезны век на тэрыторыі Беларусі»

Тэмы:

1. Мілаградская культура.
2. Культура штрыхаваной керамікі.
3. Днепра-двінская культура.
4. Зарубінецкая культура.
5. Кіеўская культура.
6. Вельбарская культура.
7. Культурны раняга сярэднявекі: калочынская культура.
8. Культурны раняга сярэднявекі: банцараўская культура.

Заданне 1 узроўня:

- вывучэнне крыніц па тэме «Мілаградская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Культура штрыхаваной керамікі»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Днепра-двінская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Зарубінецкая культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Кіеўская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Вельбарская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Культурны раняга сярэднявекі: калочынская культура»;
- вывучэнне крыніц па тэме «Культурны раняга сярэднявекі: банцараўская культура».

Заданне 2 узроўня:

- напісанне рэферата па тэме «Мілаградская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Культура штрыхаваной керамікі»;
- напісанне рэферата па тэме «Днепра-двінская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Зарубінецкая культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Кіеўская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Вельбарская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Культурны раняга сярэднявекі: калочынская культура»;
- напісанне рэферата па тэме «Культурны раняга сярэднявекі: банцараўская культура».

Заданне 3 узроўня:

- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Мілаградская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Культура штрыхаваной керамікі»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Днепрадзінская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Зарубінецкая культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Кіеўская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Вельбарская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Культуры ранняга сярэднявяха: калочынская культура»;
- стварэнне прэзентацыі і падрыхтоўка выступлення па тэме «Культуры ранняга сярэднявяха: банцараўская культура».

Мералік сродкаў, якія выкарыстоўваюцца для дыягностыкі вынікаў
вучэбнай дзейнасці

Для дыягностыкі кампетэнцый выкарыстоўваюцца наступныя формы:
Для дыягностыкі компетенцый існуюць наступныя формы:

1. Вусная форма:
  - даклады на канферэнцыях;
  - выступленне на семінарскіх занятках.
2. Пісьмовая форма:
  - кантрольныя работы;
  - пісьмовы экзамен.

3. Вусна-пісьмовая форма

- справаздачи па аўдыторным практыкаванням з іх вуснай абаронай;
- справаздачи па дамашнім практыкаванням з іх вуснай абаронай;
- ацэньванне на падставе рэйтынгавай сістэмы;

ПРАТАКОЛ УЗГАДНЕННЯ ВУЧЭБНАЙ ПРАГРАМЫ

Назва вучэбнай дысцыпліны, з якой патрабуецца ўзгадненне	Назва кафедры	Прапановы аб змяненнях у змесце вучэбнай праграмы ўстановы вышэйшай адукацыі па вучэбнай дысцыпліне	Рашэнне, прынятае кафедрай, якая распрацавала вучэбную праграму (з указаннем даты і нумара пратакола)
Дапаможныя гістарычныя дысцыпліны	Усеагульнай гісторыі і методыкі выкладання гісторыі		Рэкамендавана да зацвярджэння (пратакол № 12 ад 25.05.2016)

№ п/п	Назва раздзела, тэмы	Колькасць гадзін на СРС	Заданне	Форма выканання
1.	Археалагічныя даследаванні на тэрыторыі	2	Пошук і вывучэнне	Выступленне на

	Беларусі ў кантэксте сусветных археалагічных даследаванняў		літаратуры па тэме	семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынжавых кантрольных
2.	Палеаліт і мезаліт	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынжавых кантрольных
3.	Палеагеаграфічны нарыс. Перашапачатковае засяленне тэрыторыі Беларусі. Палеалітычныя і мезалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынжавых кантрольных
4.	Неаліт. Неалітычныя культуры на тэрыторыі Беларусі.	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынжавых кантрольных
5.	Бронзавы век. Культуры бронзавага веку на тэрыторыі Беларусі.	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынжавых кантрольных
6.	Жалезны век.	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках,

				напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных
7.	Жалезны век на тэрыторыі Беларусі	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных
8.	Археалагічная перыядызацыя	4	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных
9.	Усходнеславянскія саюзы пляменаў на тэрыторыі Беларусі па археалагічных даных	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных
10.	Сярэдневяковая вёска і гарады X-XII вв. па археалагічных даных.	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных
11.	Эканамічнае развіццё і культура гарадоў X-XIII стст. на тэрыторыі Беларусі	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне

				рэфератаў і рэйтынговых кантрольных	
12.	Паселішча і могільнікі	2	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных	
13.	Рэчавы тэхналогія, храналогія	матэрыял: тыпалогія,	4	Пошук і вывучэнне літаратуры па тэме	Выступленне на семінарскіх занятках, напісанне рэфератаў і рэйтынговых кантрольных

РЕПОЗИТОРИЙ БІНУ

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Літаратура

Асноўная

1. Мартынов А. И. Археология / А.И. Мартынов. – 7-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Юрайт, 2012. – 460 с.

Дадатковая

2. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 1: А–К. – 2009. – 492 с.
3. Археалогія Беларусі: Энцыклапедыя : у 2 т. [склад. Ю.У. Каласоўскі; рэдкал. Т.У. Бялова (галоў. рэд. і інш.)] – Мінск : Беларуская Энцыклапедыя, 2009–2011. Т. 2.: Л–Я. – 2011. – 461 с.
4. Дук Д.У. Археалогія: вучэбна-метадычны комплекс / Д.У. Дук. – Наваполацк: ПДУ, 2009. – 153 с.
5. Калядзінскі Л.У. Уводзіны ў археалогію : дапаможнік / Л. Калядзінскі. – Гродна: ЮрСаПрынт, 2013. – 238 с.
6. Левко О.Н. Введение в археологию : пособие / О.Н. Левко. – Могилев: Издат. центр МГУ, 2009. – 96 с.